

Premonstráti v Plzni

Revoluční období 1948 až 1949

In: Jindřich Bečvář (author); Martina Bečvářová (author): Premonstráti v Plzni. III. Josef František Smetana, vlastenec a rebel. (Czech). Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2024. pp. 963–1008.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/405444>

Terms of use:

© Bečvář, Jindřich

© Bečvářová, Martina

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Revoluční období 1848 až 1849

1. Smetana na konci čtyřicátých let

Ve čtyřicátých letech byl Smetana členem vlasteneckého kroužku, který se pravidelně scházel každý podvečer v hostinci *U Bílé růže* vedle plzeňské radnice. Během času kolem sebe soustředil mladší i starší kolegy, kteří ho v jeho aktivitách podporovali a později v nich pokračovali. Byli to zejména Jan Nepomuk Sýkora, Josef Pýcha, Antonín Wiesner, Václav Záruba, Jan Beran, Jan Rychtářík, František Guldener, Antonín Hlavan, František Jizba a Hynek (Ignác) Schiebl.¹

Smetana se díky všestrannému vzdělání a širokému rozhledu, analytickému myšlení, klidné povaze a rozvaze doprovázené jasnými a pevnými postoji stal „neformální hlavou“ společnosti vlastenců liberálně-demokratického smýšlení, kterou tvořili učitelé, kaplani, měšťané a řemeslníci.

Podle dochovaných vzpomínek aktivních účastníků podvečerních posezení *U Bílé růže* se společnost scházela o šesté hodině večerní, povečeřela a probrala aktuální události a zprávy. Kolem sedmé hodiny Smetana společnost pravidelně opouštěl. Vydával se na procházky až do Lochotína, nebo se procházel po loukách za městem. Chodíval sám nebo s páterem Pýchou. Plzeňané ho vidali, jak jde pevným a svižným krokem s knihou pod paží.

Pod dojmem svých prázdninových cest, při nichž viděl probíhající germanizaci, a pod vlivem politického vývoje země se Smetana postupně radikalizoval.

¹ Josef Pýcha († 1866), plzeňský kaplan a český vlastenec, byl od roku 1850 katechetou na hlavní škole v Plzni, později působil jako katecheta na reálce.

Pýcha byl aktivním členem *Slovanské lípy*, podle Jaroslava Schiebla [Sc29] byl pod pseudonymem J. Stolz (Stolc) redaktorem českých plzeňských novin *Posel ode Mže*. Milada Suchá v článku [S8] toto ztotožnění zpochybnila. Pseudonym totiž považovala za velmi průhledný, neboť se jednalo o pouhý překlad kaplanova jména. Odvolávala se na článek Josefa Volfa [V25] z roku 1932, který ukázal, že Pýcha nebyl na seznamu policejně sledovaných plzeňských osobností oproti jiným aktivním členům *Slovanské lípy*. Materiály, které by dovolily tvrzení potvrdit nebo vyvrátit, se nedochovaly.

Václav Záruba, plzeňský kaplan a velký vlastenec, uměl lidi nadchnout a strhnout. Byl policií považován za nebezpečného revolucionáře, po roce 1848 byl pod policejním dohledem.

Jan Beran (1815–1882) byl v letech 1843 až 1854 plzeňským kaplanem, roku 1848 stál podle policejního hlášení v Praze na studentských barikádách. Po roce 1848 byl sledován policií jako aktivní vlastenec. Po odchodu z Plzně se stal kanovníkem pražské kapituly a přednášel na Teologické fakultě pražské univerzity.

František Jizba (1832–1905) byl prvním katechetou české hlavní školy v Plzni a od roku 1863 katechetou plzeňské německé hlavní školy. Roku 1880 byl ustanoven farářem v Druzdové. Skládal žertovné i satirické básně a písně.

Jeho vzdělávací a buditecké aktivity nabývaly během čtyřicátých let stále více politických aspektů. Jeho postupná radikalizace některé Plzeňany překvapovala, jak dobře vyjádřil Miloslav Bělohávek:

... Smetana vystupoval už v pohnuté době před výbuchem revoluce v roce 1848 se smělostí, která mnohé konzervativní a reakční živly v Plzni pobuřovala k odporu a k nenávisti. Obávaly se vlivu, který měl v plzeňské české společnosti, neboť jeho jednání se vyznačovalo nevšední rázností a otevřeností při obhajobě národních zájmů. ([Bě12], s. 27)

2. Revoluční rok 1848 v Rakousku a v Praze

V letech 1848 a 1849 proběhla v Evropě řada revolucí, které byly potlačeny. V některých zemích však přinesly určité plody – zrušení poddanství, zrušení roboty, potvrzení některých občanských svobod, vznik obecní samosprávy aj. Výrazně se probudilo národní vědomí, posílily se vzdělávací tendence a osvětové aktivity. Velkou roli začal hrát tisk.

Habsburská monarchie se koncem čtyřicátých let otřásala v základech, absolutistický systém se rozpadal. Revoluce roku 1848 začala jako nenásilné petiční hnutí za občanská práva. Když dolnorakouská sněmovna zahájila ve Vídni 13. března 1848 projednávání předložených peticí a žádostí, shromáždil se před budovou dav lidí. Proti němu zasáhlo vojsko, po střelbě zůstalo 36 mrtvých a desítky raněných. Brutální zásah vojska vyvolal revoluci. Tato *Břežnová revoluce* přiměla císaře Ferdinanda I. k propuštění kancléře Metternicha² a k vytvoření nových ministerstev. Vláda vydala 25. dubna ústavu (tzv. *oktrojovaná konstituce*), která však klid v monarchii nepřinesla, jak ukázalo *Květnové povstání* ve Vídni. Již 15. května vláda ústavu odvolala. Dne 22. července začal ve Vídni zasedat *Ústavodárný říšský sněm*, na němž se sešli zástupci lidu jednotlivých zemí monarchie, aby diskutovali o veřejném zájmu. Hlavním cílem bylo vypracování nového základního zákona státu, tj. ústavy. Na základě jednání sněmu vyhlásil Ferdinand I. dne 7. září zrušení poddanství. Dne 6. října vypuklo ve Vídni živelné povstání, při němž byl lynčován ministr války Theodor hrabě Latour (1780–1848) a jeho mrtvé tělo pověšeno na sloupu pouličního osvětlení. Vzpouru potlačilo vojsko vedené generálem Windischgrätzem.³ Ústavodárný sněm byl po těchto událostech 22. listopadu přeložen do Kroměříže. Ferdinand I. odstoupil a 2. prosince 1848 se vlády ujal jeho synovec František Josef I. (1830–1916).

² Klemens Wenzel Nepomuk Lothar kníže z Metternich-Winneburgu, vévoda z Portelly a hrabě z Kynžvartu (1773–1859), byl diplomatem ve službách habsburského panovnického rodu. V letech 1809 až 1848 zastával funkci ministra zahraničí, v letech 1821 až 1848 byl státním kancléřem *Rakouského císařství*.

³ Alfred kníže Windischgrätz (1787–1862), šlechtic česko-rakouského původu, byl polním maršálem rakouské armády. Proslavil se již během napoleonských válek. V letech 1840 až 1848 byl velícím generálem v Čechách, mezi českými vojáky byl oblíben. Proslul především nekompromisním potlačením revoluce roku 1848 ve Vídni a v Praze.

V Praze byla 11. března 1848 na shromáždění lidu ve Svatováclavských lázních koncipována petice k císaři. Požadovala vytvoření státoprávního celku země *Koruny české*, rovnoprávnost Čechů a Němců ve všech oblastech, zrušení poddanství i robotních břemen a zavedení občanských svobod. Deputace, která šla k císaři s peticí, přinesla pouze sliby (připravovaná konstituce), které však vyvolaly v Čechách obrovské nadšení. Vznikly *národní gardy*, osvobodil se tisk, 5. dubna vyšlo první číslo *Národních Nowin* pod vedením Karla Havlíčka Borovského (1821–1856). V závěru *Slovanského sjezdu* (2. až 12. 6., 340 delegátů, velký počet hostů), který žádal přetvoření monarchie na spolek rovnoprávných národů, došlo v Praze k nepokojům vyprovokovaným vojskem generála Windischgrätze (*Červnové povstání, Svatodušní bouře*) a k bojům na barikádách, kterých se účastnila řada studentů. Vojsko však povstání během několika dnů snadno potlačilo. Stav obležení, který byl vyhlášen 18. června, trval až do 20. července. Následovaly četné perzekuce, domovní prohlídky a zatýkání.

3. Události v Plzni

Plzeňané se o petici k císaři z 11. března 1848 dozvěděli již 13. března. Požádali Josefa Václava Friče, pražského revolucionáře, aby její text zaslal do Plzně, aby se i ona mohla připojit. Tak se také stalo, podepsala ji mimo jiné téměř celá stolní společnost *U Bílé růže*.

Pozdravnou adresu do Prahy vezli měšťané V. Peithner a E. Dlouhý; podepsala ji velká část předních plzeňských měšťanů.⁴ Přihlásili se tak k petici císaři, která vznikla 11. března 1848 na setkání pražského lidu ve Svatováclavských lázních.

V Plzni se 18. března konala velká bohoslužba, které se účastnili magistrátní a krajsí úředníci, profesori a učitelé i četní občané. Před chrámem sv. Bartoloměje vypálili ostrostřelci několik čestných salv. Plzeňský krajský hejtman se obával radikálních činů ve městě, proto 19. března vydal prohlášení, v němž lidu vysvětloval smysl konstituce, důrazně žádal dodržování stávajících zákonů a vyzýval k poslušnosti. Zároveň uvedl, že rozhodně nejsou zrušeny daně, jiné povinnosti a poddanství.⁵

Plzeňané přijali informace o připravovaném vyhlášení konstituce s nadšením, jak ukazuje článek Františka Denka, který byl uveřejněn ve *Wěle* 21. března 1848. Můžeme v něm číst tato slova:

Na večer bylo celé město slavnostně oswíceno, – tisíce se brali w nejlepším pořádku městem, – hláhol a jásání nemělo konce – hudba střelecká hrála toliko skladby národní od lidu zpěvem prowázených písni, – korauhwe národní wlály z oken a se střech, kokardy na všech klobaucích a čepicích, – wšudy bratrské

⁴ O deputaci viz [Rok].

⁵ Poddanství bylo jako brzda rozvoje venkova i měst zrušeno 7. září 1848. Zaveden byl nový systém jednotné státní správy – systém krajů, podkrajů a okresů. Plzeň se stala sídlem krajského i okresního soudu.

objímání, líbání — všudy nenucenost a zdvořilost, — všudy transparenty s českými nápisy a všudy, jak jeden z těch nápisů zněl: Wolnost a Rownost! Hláhol a zpěw po ulicích trwal až do dwanácti. — Studenti zastawili se před Liceum, zaspíwali po česku a prowolali jedním hlasem: Sláwa wolnosti učení! Sláwa Králi! Sláwa Smetanowi; mimo to horliwému učiteli Spudilowi a měšťanům Peithnerowi, Guldenerowi a Šíblowi prowolali sláwu.

([Den1], s. 92)

Další průběh událostí, tj. vyhlášení konstituce v radničním sále úředníkům, duchovním, důstojníkům a zástupcům města, její následné přečtení z balkonu radnice pro obyvatelstvo a charakter dvoudenních oslav vyličil Miloslav Bělohlávek (1923–2006) v [Bě19]. Text konstituce otiskly noviny *Pilsner Anzeiger*, které začaly informovat o dění v Praze a staly se tribunou revolučních událostí.

4. Smetanovy politické aktivity

V bouřlivém roce 1848 vstoupil Smetana do politiky.⁶ Slíbenou konstituci přivítal v časopisu *Kwěty* 28. března nadšeným článkem vtipně nazvaným *Z Plzně. Která planeta wládne rokem 1848?* [Y-49] a podepsaným zkratkou –a.

Jakou radostí weliká swětodějná událost tato národy weškeré říše naplnila, jak zwláště jásala nad tím a potud jásá celá drahá naše wlast, o tom každodenní zpráwy nás docházejí, potěšitelně stwrzující přeswědčení naše, že přese wšecko nucené zateknutí národ náš dosti politické wzdělanosti nabył, aby weliký dar tento Nejmilostiwějšího Krále a Pána swého dostatečně oceniti a blahodějně následky jeho uwážiti mohl. Ano hrdá může býti nad jiné wlast naše honosíc se wlastenci, kteříž w rozhodné době w čelo newyhnutelného pohybu národního směle se postawiwše beze wšeho krwe proliti, ano beze wšeho nepořádku swatá práwa národu wydobyli. Také naše Plzeň, nyní netoliko králi ale i wlasti wěrná bez prodlení k žádostem Pražanů se připojila, ... ([Y-49], s. 170)

Smetana vyličil, jak Plzeňané – bez rozdílu národností – vítali slibovanou konstituci, a uvedl, že budou hojně rozšiřovat národní stráž neboli národní gardu.⁷

Dne 30. března 1848 uspořádali plzeňští studenti v chrámu sv. Bartoloměje slavné rekviem za padlé ve Vídni. Josef Jakub Toužimský (1848–1903) o něm napsal:

S Prahou sworně kráčela Plzeň. I v Plzni konáno slavné rekviem za padlé ve Vídni, jež 30. března uspořádali studující filosofie, to jest sedmé a osmé třídy. V arciděkansském chrámu, wwnitř černě vyzdobeném, postaven uprostřed wysoký katafalk s odznaky studentskými a řadami hořících kolem woskovic. V čtyřech úhlech plály mezi wawřínovými věnci obětní ohně. Na rakwi visel wawřínový věnec a vznášely se dva bílé prápory. Purkmistr Kopecký s magistrátem, profesori Smetana, Sedláček a j., měšťané a mnoho účastníků vyplňovalo kobky

⁶ Reakce Plzně a Plzeňanů na revoluční jaro roku 1848 jsou také popsány v kapitole věnované plzeňských školám v prvním svazku této monografie.

⁷ O vzniku národní gardy a studentské legie v Plzni viz [Bě19].

chrámové. Čestnou stráž u katafalku konalo šest studujících s tasenými šavlemi a čtyři gardisté ve zbrani. Před chrámem stál měšťanský sbor ostrostřelecký s hudbou, studentská legie a národní garda, jež právě byly zřizovány. Večer zpívalo studentstvo v divadle hymnu padlým. V Plzni vzrůstal se nový život a dosud nevídaný ruch. ([Tou], s. 223, 225)⁸

Smetana se k prvním výsledkům revolučních změn přihlásil otevřeně jako jeden z prvních Plzeňanů a získal za to obdiv a ovace svých studentů. Nebojácně kritizoval nešvary ve státě a v církvi, vymezoval se i proti panujícím Habsburkům. Byl jedním z iniciátorů vzniku plzeňské odbočky politického spolku *Slovanská lípa*.

5. Frankfurtský sněm

Frankfurtský sněm (též parlament) byl vytvořen jako první demokraticky zvolený sněm zástupců členských zemí tzv. *Německého spolku*, který roku 1815 sdružil 35 států a čtyři svobodná města. Silnou roli v něm hrálo *Pruské království* a *Rakouské císařství*. Sněm zasedal 18. až 31. května 1848 ve Frankfurtu nad Mohanem. Více než osm stovek poslanců přijalo poměrně liberální *Frankfurtskou ústavu*, jíž mělo být zřízeno *Německé císařství* jako konstituční monarchie s dědičným císařem a voleným parlamentem. Pruský král Friedrich Vilém IV. (1795–1861) však nabízenou císařskou korunu odmítl a plány na sjednocení Německa tak ztroskotaly. Navrhovaná ústava se stala vzorem pro pozdější ústavy německých zemí. *Rakouská říše* byla ze sjednocovacích záležitostí vyloučena, neboť hegemonem se mělo stát Prusko. *Rakouská říše* se podle ústavy mohla k *Německému spolku* připojit později.

Na sněm se dostavily více než čtyři desítky německých poslanců z českých zemí. Čeští zástupci byli do Frankfurtu pozváni, ale na podnět Františka Palackého účast odmítli. Palacký se totiž obával, že přítomnost českých zástupců na sněmu by oslabil české vyjednávací pozice ve Vídni.

František Palacký 11. dubna 1848 adresoval *Přípravnému výboru Frankfurtského sněmu* otevřený dopis *O poměru Čech a Rakouska k říši německé* s podtitulem *Psaní do Frankfurtu*. Jednoznačně v něm odmítl pozvání, aby se stal členem přípravného výboru, a jménem českého národa odmítl jeho zapojení do plánovaného sjednocení Německa. Dal přednost zařazení do přebudovaného a federalizovaného Rakouska. Právě ve federalizované říši viděl určitou naději na rozvoj českého národa a nárůst všenněmeckého hnutí sledoval s jistými obavami. Proto je jeho *Psaní do Frankfurtu* někdy chápáno jako základní dokument českého austroslavismu. Jeho text publikoval Karel Havlíček Borovský v *Národních Novinách* 15. a 18. dubna 1848. Během dubna probíhal „boj o Frankfurt“, a to nejen na stránkách tisku. Němci agitovali pro volby, Češi

⁸ Toužimský chybně jmenoval Josefa Vojtěcha Sedláčka, který byl již dvanáct let po smrti. O nové revoluční atmosféře ve společnosti viz [Hj]. O reakci Plzně na události jara roku 1848 viz též [Rok].

pro jejich bojkot. Došlo tak k výraznému rozštěpení českých zemí po stránce jazykové a politické.⁹

Zvolení poslanci *Frankfurtského sněmu* byli většinou z řad městské inteligence (75 % z nich mělo univerzitní vzdělání, téměř všichni měli středoškolské vzdělání); převažovali vysocí státní úředníci, právníci, soudci, akademici, jen nemnoho poslanců reprezentovalo podnikatele, hrstka pak řemeslníky a sedláky. Sněm byl posměšně nazýván „profesorský sněm“. Účastníci byli liberálního, silně vlasteneckého smýšlení. Volby do sněmu proběhly jako přímé i nepřímé (sbory volitelů), volební právo mělo asi 85 % mužské populace.

Frankfurtskému sněmu chyběla hlava státu i vláda, neměl žádnou legitimitu a hlavní evropské mocnosti ho neuznaly. Musel se tak potýkat s řadou krizí (obsazení cizích území, snaha získat neněmecké oblasti Pruska a *Rakouské říše* a začlenit je do říše aj.). Na jaře roku 1849 většina rakouských poslanců a následně i pruských poslanců složila své mandáty, zbylé torzo sněmu se přesunulo do Stuttgartu, kde bylo v červnu 1849 bez prolití krve rozeznáno vojskem.

Brzy po vyhlášení konstituce se Plzeň rozdělila v otázce voleb do *Frankfurtského sněmu*. Plzeňané odmítli snahy cizích emisarů, aby se připojili k německým „frankfurtským snahám“. Zdůraznili, že se nechtějí jako vlastenci zapojit do „proněmeckých“ voleb, že se shodují s Prahou a nebudou do Frankfurtu posílat žádné zástupce. Rozhodli se vyčkat na výnos *Českého zemského sněmu*, nechtěli, aby se *České země* staly součástí spolku německých států. Deklarovali svůj zájem, aby Čechy zůstaly pevnou součástí *Rakouské říše*, k tomuto provolání byly připojeny podpisy předních Plzeňanů.¹⁰ Velká část Plzně se tak ztotožnila s Palackého programem austroslavismu, který byl vyhlášen 18. května. Shodou náhod uspořádala česká radikální část obyvatel ve stejný den v Plzni první pochod „s kočičí muzikou“, kterého se účastnili mladí měšťané, řemeslníci a studenti. Byla to celkem spořádaná, byť neobvyklá a provokativní akce, kterou se policie pokusila rozeznat.¹¹

Před vlastním textem plzeňského provolání se ještě objevily stížnosti na některé plzeňské odrodilce, kteří se přiklonili k volbám do *Frankfurtského parlamentu*, a německé Plzeňany, kteří toužili po členství ve spolku německých států. Ostrá kritika se týkala zejména Leonarda Lenze, profesora Filozofického ústavu v Plzni, který měl vybízet své studenty k volbám do sněmu a tvrdil, že se nelze spoléhat ani na Prahu, ani na jiné slovanské národnosti. Snažil se je přesvědčit, že plánovaný *Slovanský sjezd* v Praze nic nevyřeší a k ničemu dobrému nepřispěje.

Problémem sněmu ve Frankfurtu se na lokální plzeňské úrovni zabýval například článek *Proč máme my Čechové voliti do Frankfurtu?* [79], který se snažil přesvědčit čtenáře, aby využili svého nového práva a voleb se neúčastnili.

⁹ Viz [Koš3].

¹⁰ Viz [78].

¹¹ O situaci v Plzni viz [Bě19]. Viz též [Sc30], s. 249–252.

Když se 20. května 1848 konaly v Plzni volby do *Frankfurtského sněmu*, žádný z oprávněných českých voličů se prý nedostavil.¹²

6. Další Smetanovy politické aktivity

V červnu se Smetana v Praze účastnil *Slovanského sjezdu*, na němž se sešli zástupci všech slovanských národů žijících v *Rakouské říši*. Rokovali o vývoji v jednotlivých zemích a diskutovali možnost dalšího společného postupu. Plzeň zastupoval Josef František Smetana a Josef Spudil.¹³ Smetana se tak v červnu roku 1848 aktivně zapojil do celostátní politiky. Sprátelil se s dalšími českými vlastenci-revolucionáři. Část Plzeňanů dychtila po informacích ze sjezdu, část se obávala, že přinese jen velké problémy. Starosti jim dělala Šafaříkova burčující řeč, která odsoudila despotii, útlak lidu i potlačování jeho práv a svobod. Konzervativně laděná část Plzně se děsila revolučních bojů. Například arciděkan Hlavan sjezd považoval za nebezpečný. Nepřál si zatažení církve do politiky. Odrazoval mladé kaplany od účasti v revolučním dění, ti však vesměs následovali Smetanova příkladu.

Dvakrát byl Smetana v *Národních Novinách* navržen za poslance vídeňského *Říšského sněmu*. Jeho jméno se poprvé objevilo 2. července 1848 v článku *Kandidáti pro říšský sněm Vídeňský* [80], v němž vydavatel a nakladatel novin Vojtěch hrabě Deym (nebo snad redaktor Karel Havlíček Borovský) napsal:

Poněwadž čas kwapí, podáváme tuto jména některých našich mužů, o kterých myslíme, žeby co wyslancové záležitosti naše we Wídni dobře wyjednali. Owšem jsme jen na kwap a z paměti jména ta sestawili, a proto nebudiž nikomu na urážku, jestli své jméno we výkazu nenajde. Budaucně i beztoho doplňky podáme. ([80], s. 1)¹⁴

Poslancem byl nakonec zvolen František Škoda, plzeňský krajský lékař, který se aktivně o mandát ucházel. Po zvolení byl podle názorů mnohých Plzeňanů zcela pasivní a jejich naděje tak zklamal.

Podruhé bylo Smetanovo jméno jako poslaneckého kandidáta do *Říšského sněmu* uvedeno 12. července 1848 v článku Václava Bolemíra Nebeského *Milí krajané!* [Ne1], který obsahoval plamenné doporučení sepsané 11. července 1848 historikem a politikem Františkem Palackým, právníkem a politikem Aloisem Pravoslavem Trojanem (1815–1893) a právníkem a politikem Františkem Ladislavem Riegrem s návrhy na vhodné kandidáty za jednotlivé volební okresy.

¹² Viz [Bě19].

¹³ Podrobně o průběhu *Slovanského sjezdu* viz [98].

¹⁴ Vojtěch Albert Rudolf hrabě Deym ze Stržiteže (1812–1863), český šlechtic a aktivní politik revolučního roku 1848, zastával funkci poslance *Říšského sněmu* (za obvod Nový Bydžov). Byl předsedou *Svatováclavského výboru*, později místopředsedou z něj utvořeného *Národního výboru revolučního*. Na své náklady vydával *Národní Nowiny*, byl majitelem obranného sboru *Svornost*. Patřil k táboru *Národní strany*, tj. k staročechům. Z politiky odešel roku 1849 po rozpuštění *Říšského sněmu* a žil jako soukromník na svém panství v Poutnově.

Josef František Smetana byl navržen jako kandidát za Písecký okres. Václav Bolemír Nebeský připojil za seznam delší kritiku politické situace v monarchii. Poslancem byl nakonec zvolen František August Brauner (1810–1880), český právník a politik. Smetana tak do vysoké politiky nevstoupil. O to usilovněji se snažil ovlivňovat dění zejména na Plzeňsku.

Pražské červnové povstání (*Svatodušní bouře*) sice vyostřilo spory mezi liberály a konzervativci, nemělo však velký dopad na dění v Plzni. V noci z 15. na 16. června do Plzně dorazila zpráva o bojích studentů v Praze. Někteří Plzeňané se začali chystat do Prahy, kde se hodlali zapojit do bojů na barikádách. Studentská legie chtěla odjet celá, ale bylo jí to zakázáno. Konzervativně laděnému vedení národních gard se podařilo „zchladit“ radikální studenty a gardisty, kteří toužili jít Praze na pomoc. Situaci nezměnilo ani vystoupení revolučního náře Petra Fastra (1801–1868), místopředsedy *Svatováclavského výboru* a člena *Národního výboru revolučního*, který se snažil burcovat pomoc pro Prahu. Dorazil do Plzně, byl přijat na radnici a promluvil k lidu z radničního balkonu. Jako radikál byl zatčen, ale obratem propuštěn.¹⁵ Podle pozdějších policejních zpráv byl Smetana v Plzni jeho průvodcem. Plzeň nakonec do Prahy vyslala jen deputaci, která měla zjistit situaci. Přinesla zprávu o porážce revoluce, o vyhlášení stavu obležení a o zatýkání.¹⁶

Plzeňské konzervativní síly využily porážku pražské revoluce k upevnění svého vlivu v národní gardě, která se stala ozbrojenou složkou měšťanů a dohlížela na pořádek a klid. Koncem června 1848 z ní byli odstraněni příslušníci chudší radikálně orientované vrstvy z řad řemeslníků a dělníků plzeňských manufaktur. Vyostřily se také spory mezi národní gardou a ostrostřelci, kteří tvořili dvě setniny gardy.

7. Pokus o zrušení Nového svátku

Ojedinelé hlasy proti oslavám *Nového svátku* se objevovaly již od poloviny 18. století.¹⁷ Když na přelomu 18. a 19. století docházely do Plzně informace o různých změnách v Evropě (politika, revoluce, osvícenské myšlenky atd.), začala se myšlenka na odstranění tohoto svátku častěji objevovat a sílit. Bezprostředně souvisela se snahami směřujícími k oslabení konzervativního ducha města.

V Plzni se čeští vlastenci pro zrušení *Nového svátku* vyslovili veřejně až roku 1848. Podle jejich názoru připomínal události, na které nebylo třeba vzpomínat s hrdoostí. Argumentovali tím, že jde o starý náboženský přežitek. Poukazovali na to, že husité bojovali za svobodu a za práva všech lidí, za právo svobody vyznání, za práva českého národa na existenci a vlastní vládu. Zdůrazňovali, že Plzeň stála na straně krále Zikmunda, tedy na straně nepřátel země

¹⁵ O Fastrově zatčení a propuštění viz [Sc30], s. 248, a [Rok].

¹⁶ Cesta a působení plzeňské deputace v Praze je popsána v článku [Sc30], s. 246–249.

¹⁷ Viz [Bě13], s. 199.

a fanatických katolíků. Žádali, aby byla konečně napravena dávná provinění „otců“ a aby se Plzeňané věnovali vhodnějším aktivitám (např. ochraně práv národa).¹⁸

Nejradikálnějším propagátorem zrušení *Nového svátku* byl František Denk, který do tehdejších jediných plzeňských novin *Pilsner Anzeiger* napsal 4. května 1848 článek, v němž odsoudil Plzeňany, že se v husitských časech postavili po bok nepřátel českého národa a české země. Důrazně žádal odstranění *Nového svátku*. Rozpoutal vášnivé polemiky, které se objevovaly na stránkách novin v květnu 1848.¹⁹

Proti hlasům volajícím po zrušení *Nového svátku* se ozvalo mnoha Plzeňanů, zejména měšťané, právovárečníci a ostrostřelci. Oblíbili si totiž oslavy a byli hrdí na symbol velblouda v městském znaku (kořist města při husitských válkách). Jejich články, které zveřejnil *Pilsner Anzeiger*, poukazovaly na to, že boj husitů byl především barbarským bojem náboženským, a že Plzeňané jako pravověrní a dobří katolíci jen hájili své město proti výbojným a drancujícím husitským hordám. Autoři článků vyzdvihovali tu skutečnost, že se město rázně, odhodlaně a sebevědomě postavilo na odpor. *Nový svátek* označovali za slavnost plzeňských měšťanů, která připomínala významnou minulost města a obsahovala jen malou a nepodstatnou náboženskou složku.

Plzeň se rozdělila na dva tábory. Jeden zastával názor, že husité jsou národní hrdinové, kteří bojovali za práva Čechů, druhý tvrdil, že naopak staří Plzeňané byli hrdinové, neboť se postavili na odpor loupícím hordám husitů a ubránili a ochránili město. Obě strany snášely podpurné důkazy pro svá tvrzení. Veškerá diskuse byla zakončena prohlášením redakce novin, že jde o problém čistě náboženský a není možno jej řešit v tisku.

Josef František Smetana do prudkých novinových polemik nezasahoval. Byť byl katolický kněz, byl osvícený muž, a proto není překvapivé, že byl jednoznačně pro zrušení *Nového svátku*. Soukromě navštívil arciděkana Antonína Hlavana a požádal ho, aby bylo upuštěno od oslav svátku s tak silným protinárodním charakterem. Tím arciděkana pohněval, popudil též řadu duchovních a několik svých kolegů.²⁰

Arciděkana Hlavana oficiálně navštívili František Pecháček a Jiří Rierenšaft (Rierenšaft, Rierenshaft), kteří zastupovali české vlastence od *Bílé růže*, a žádali zrušení oslav *Nového svátku*. Ani oni neuspěli, neboť Hlavan, ač dlouhodobě veřejně podporoval rozvoj českého školství a české kultury, nebyl nakloněn radikálním reformním změnám, které přinesla revoluce. Sice se na jaře roku 1848 připojil k oslavám vyhlášení konstituce, ale vnitřně nesouhlasil s propojováním církevního poslání a politiky. Nelíbilo se mu rozpolcení města na znesvářené skupiny. Právem se obával, co nedobrého jejich soupeření přinese.

¹⁸ Argumenty na zrušení tohoto svátku jsou podrobněji popsány v knize [Hr], s. 467, a v článku [210], č. 41 z 23. 5., s. 1.

¹⁹ Viz [210], s. 199. Viz např. články [Cár], [Fis] a [Blo].

²⁰ Více viz [Bě13], s. 201.

Plzeňané se během revoluce rozštěpili na několik takřka nesmiřitelných skupin. První spojovala liberální, pokrokově až radikálně smýšlející osoby (studenti, vlastenci, inteligence a drobní řemeslníci), kteří vítali revoluční změny. Druhá přitahovala konzervativně naladěné lidi (bohatší měšťané, vyšší úředníci kraje a města, důstojníci plzeňské posádky, starší zástupci inteligence), kteří byli spokojeni se starými pořádky, v nichž žili a uměli se orientovat. Třetí skupinou bylo chudé a málo vzdělané městské obyvatelstvo, které snadno podléhalo radikálním náladám a vnímalo především své sociální problémy. Plzeňští ostrostřelci polemiky sledovali, ale víceméně je ignorovali, protože svátek byl velkou příležitostí pro jejich veřejná vystoupení.

Dne 14. května 1848 se *Nový svátek* v Plzni oslavoval tradičním způsobem. O desáté hodině začala slavnostní bohoslužba v chrámu sv. Bartoloměje za účasti četného duchovenstva, mládeže i měšťanů. Po ní defilovali ve slavnostních uniformách členové sboru ostrostřelců, setnina ozbrojených studentů, národní garda, vedení města, studenti a měšťané. Procházeli kolem celého náměstí, pochod doprovázela hlučná hudba a provolávání slávy.²¹

Volání vlastenců po zrušení *Nového svátku* mělo pouze jeden výrazný dopad – arciděkan Hlavan zrušil velkolepou hostinu pro duchovenstvo a honoraci pořádanou obvykle při příležitosti svátku. Uspořené prostředky (40 zlatých) věnoval chudým z Krkonoš.²²

Smetana nebyl spokojen s tím, že se *Nový svátek* nadále slavil, jak dokazuje jeho epigram *Na Plzeňský Nový svátek* ([Y-107], s. 25, též [Y-116] a [Y-117]). Po marném boji za jeho odstranění ironizoval oslavy krátkým epigramem:

*Slavil Nový svátek zase, / střílel, troubil, bubnoval.
Nechme blba, vychloubá se, / že sám sobě facku dal.*

Smetana čtyřverší napsal „do šuplíku“, za jeho života nemohlo být zveřejněno. Jeho epigram havlíčkovského střihu a říznosti však prý rychle zlidověl k velké nelibosti městské rady a předních měšťanů. Není překvapivé, že šokoval plzeňského arciděkana i mnohé římskokatolické duchovní, kteří mu jej ani po letech nemohli odpustit.²³ Smetanovy radikální názory nesdíleli ani někteří jeho blízcí přátelé, nevedlo to však k jejich znepřátelení, jak dokládá vzpomínka Jaroslava Schiebla:

... P. Hugo Karlík zaujímal v plzeňském vlasteneckém hnutí stanovisko od Smetanova odlišné. Karlík byl náboženským horlivcem, kdežto Smetana knězem liberálním a zejména ve svých názorech na Husitství až i některými duchovními bratry za kacíře prohlašovaný. Proto také byl Karlík, ač jinak upřímný vlastenec, k Smetanovým přátelům, již byli s tímto stejného smýšlení, vždy trochu upjatější. ([Sc57], s. 54)

²¹ Viz [Lho], s. 2.

²² O slavnosti roku 1848 viz [Hr], s. 468, a [Bě13], s. 201.

²³ Viz [Lho], s. 2, [Vi1], [Kmp5], s. 109, a [VHM], obr. 131.

Poznamenejme, že Smetana k *Novému svátku* přistupoval naprosto jinak než Sedláček, jeho bývalý kolega na Filozofickém ústavu. Jak víme, Sedláček se snažil maximálně využít *Nový svátek* pro „českou věc“. Ve druhém a třetím desetiletí 19. století se připojoval k jeho oslavám. Například roku 1818 se podílel na přípravách českého divadelního představení *Osvobození Plzně od Táboritů roku 1434*. Důležité pro něho bylo obnovení a rozšíření českého jazyka a české kultury na Plzeňsku. Ani náboženské oslavy mu nebyly nijak cizí. Bojoval sice za práva českého národa, ale volil prostředky nekonfliktní, smírné dohody, přesvědčování a získávání vlivných osobností, které mohly „českou věc“ podpořit.²⁴

8. Zrušení Nového svátku

Připomeňme nyní další osudy *Nového svátku*, i když výrazně vybočíme z časového sledu událostí revolučního roku 1848.

V padesátých letech byl *Nový svátek* i nadále slaven. Bachův absolutistický režim sice úspěšně tlumil společenské aktivity, neměl však zájem rušit zaběhlé a z pohledu režimu zcela nezávadné oslavy.²⁵

K historii *Nového svátku* se Smetana vrátil roku 1858, dne 1. července dokončil rozsáhlou kritickou básně *Obležení Plzně r. 1434* [Y-71], kterou vepsal do svého deníku. Otištěna byla Hynkem Schieblem roku 1889 na pokračování v *Nových plzeňských novinách*. Nebyla však zařazena do výboru Smetanových básní [Y-107], který vyšel roku 1905.²⁶

Na počátku šedesátých let 19. století, po pádu Bachova absolutismu, měla plzeňská vlastenecká společnost jiné starosti a problémy a nové aktuální úkoly, oslavy tradičního *Nového svátku* zůstaly mimo její pozornost. Změna nastala až roku 1867 po rakousko-uherském vyrovnání, při němž Češi vyšli „zkrátka“. Plzeňané se zapojili do národních manifestací a silného táborového hnutí. V čele nové generace českých plzeňských vlastenců stál tehdy František Schwarz, který do jisté míry převzal štafetu po Smetanovi. Mimo jiné též oživil myšlenku zrušení *Nového svátku*.

Dne 1. května 1870 se konal pod zámečkem v Radčicích tábor lidu, jehož hlavním tématem bylo právě zrušení *Nového svátku*, který byl v denním tisku propagován i zatracován. Tábor lidu byl po delším úsilí povolen pražským místodržitelstvím, pod dohledem policie se na něm sešlo několik tisíc lidí (policie udávala jen dva až tři tisíce). Řečníci ve svých projevech vystupovali proti *No-*

²⁴ Více viz kapitola věnovaná českým divadelním představením v Plzni ve druhém svazku této monografie.

²⁵ Průběh oslav 16. května 1862 je popsán česky psanou zprávou v kronice gymnázia *Res gestae anni 1808* ([NSG], inv. č. 13d27) na s. 184. Zmiňuje historii svátku, popisuje průběh starých i nových oslav a připomíná i Smetanův článek [Y-41] z roku 1846. O těchto oslavách psal i denní tisk, viz [160].

²⁶ Otištěna byla též zásluhou Jaroslava Schiebla roku 1910 v třetím díle jeho vzpomínek *Ze staré i nové Plzně ...* [Sc23]. Viz [Y-111].

vému svátku, oceňovali Jana Husa, Jana Žižku, husity, národ, vlastenectví a pokrokové vlastence. V závěru shromáždění byla přijata rezoluce žádající zrušení *Nového svátku*, který nebyl vnímán jako záležitost náboženská, ale politická.²⁷

Řečníci využili *Nový svátek* ke svému politickému boji s Vídní a s církví, kterou chápali jako věrného služebníka monarchie. V projevech se dopouštěli faktických chyb (např. Plzeň měl v letech 1433 a 1434 obléhat Jan Žižka, který však zemřel již roku 1424, útočili proti jezuitům, kteří s obléháním Plzně neměli nic společného, neboť v časech husitských bojů tento řád vůbec neexistoval). Nenamáhali si pročíst ani Sedláčkovy *Paměti Plzeňské* [X-32], ani Smetanův článek *Nový svátek Plzeňský* [Y-41], ani pasáže z Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Někteří účastníci tábora lidu navrhovali, aby se místo oslav *Nového svátku* konaly vlastenecké výlety a národní slavnosti.²⁸

V napjaté atmosféře museli k situaci zaujmout stanovisko i ostrostřelci, hlavní pořadatelé světové části *Nového svátku*. Dne 5. května 1870 se sešli na velké schůzi, na níž proběhly dlouhé a vzrušené diskuse. Část ostrostřelců se urazila a odešla, většina přislíbila (osm desítek), že se oslav nezúčastní.²⁹ Otázka *Nového svátku* tak způsobila v řadách ostrostřelců značný rozkol.

Dne 8. května 1870 přišlo šest desítek ostrostřelců v uniformách na tradiční mši. Většina však akci bojkotovala. Obětní svíci nepodával starosta, jak bylo zvykem, ale velitel ostrostřelců. Městem ještě prošel průvod, většina Plzeňanů však již oslavy odmítala.³⁰

I v roce 1871 se v plzeňských novinách, českých i německých, diskutovalo o *Novém svátku*. Sítilo volání, aby se již oslavy nekonaly. Veřejná část tohoto svátku roku 1871 definitivně zanikla, církevní obřady se však konaly až do roku 1942. Přerušila je až nacistická internace plzeňského arciděkana Antonína Havelky (1881–1954).³¹ Po osvobození Československa již církevní oslavy *Nového svátku* obnoveny nebyly.

Odmítnutí *Nového svátku* bylo chápáno jako definitivní ukončení plzeňské protihusitské tradice a jako politické završení plzeňského obrozeneckého procesu. Po odstranění svátku se ve městě postupně začaly objevovat ulice, které nesly jména husitských bojovníků, ve městě zvítězilo vlastenecké pojetí české historie.³²

²⁷ Popis průběhu tábora lidu a úryvky z proslavů některých řečníků viz [210], č. 41 z 23. 5., s. 1, č. 42 z 27. 5., s. 1–2.

²⁸ O táboru lidu viz [Bě13], s. 201–202, [Hr], s. 1107–1110, a [210], č. 41 z 23. 5., s. 1.

²⁹ Viz [Bě13], s. 202.

³⁰ Viz [Bě13], s. 202. Historie *Nového svátku*, průběh oslav a pokusy o zrušení jsou popsány též v článku [Sc30], s. 292–300.

³¹ Antonín Havelka působil v Plzni od roku 1908, nejprve na místě kaplana, od roku 1919 na místě arciděkana. Od mládí se politicky angažoval nejprve ve straně křesťansko-sociální, pak ve straně lidové a od roku 1936 ve *Vlajce*. V čele plzeňské *Vlajky* zůstal i po německém obsazení Čech a Moravy, kdy celostátní vedení *Vlajky* začalo otevřeně kolaborovat s okupanty. Roku 1941 byl Havelka z funkcí ve *Vlajce* odvolán, v letech 1942 až 1945 byl internován v kláštřích v Zásmukách a v Obořišti. Po válce byl zatčen a roku 1946 za činnost ve *Vlajce* odsouzen na 15 let vězení. Propuštěn byl na amnestii roku 1954, krátce po propuštění zemřel.

³² Viz např. L. Silovský: *Když se slavila porážka husitů*, s. 113–114, in [Sil2].

Ne všichni však byli se zánikem *Nového svátku* spokojeni. Například roku 1934 již zmíněný plzeňský arciděkan Antonín Havelka vydal knihu *Plzeňská jubilea ...* [Hv3], v níž odsuzoval zrušení *Nového svátku* a značně nevhodným způsobem urážel ty, kteří roku 1870 k jeho zániku přispěli.

9. Lípa Slovanská v Praze

V Praze byla 30. dubna 1848 založena *Lípa Slovanská*, jejím prvním předsedou se stal Pavel Josef Šafařík. Název *Lípa Slovanská* měl odrážet myšlenku panslavismu a staré slovanské tradice, neboť lípa byla podle legend kultovním stromem starých Slovanů. Jako své úkoly si předsevzala hájení konstitučního práva a zásad, obranu samostatnosti českých zemí proti *Německému spolku* a *Frankfurtskému sněmu*, prosazování rozvoje českých zemí v rámci *Rakouské říše*, boj za rovnoprávnost jazyků na úřadech i školách, zejména prosazení výuky v českém jazyce, posilování národního uvědomění a rozvíjení slovanské vzájemnosti.³³

Činnost *Lípy Slovanské* byla spjata s aktivitami *Národního výboru*, který původně vznikl jako *Svatováclavský výbor* na shromáždění liberálně smýšlejících Pražanů ve Svatováclavských lázních 11. března 1848. Rychle se stal vůdčí politickou silou českého národního hnutí. V dubnu do svých řad přijal radikální demokraty a rozšířil se na stočlenný orgán. Radikální členové navrhovali, aby pobočky výboru vznikaly v dalších českých městech, ale neuspěli. Po poraženém pražském červnovém povstání byl *Národní výbor* 26. června rozpuštěn.

Ve větších městech Čech a Moravy vznikaly během léta a podzimu 1848 pobočky (filiálky) *Lípy Slovanské*. Měly úzce spolupracovat jednak s pražským centrem, ale i navzájem. Na konci roku 1848 se na jejich sjezdu ustavila *Jednota Lip Slovanských*.

Lípa Slovanská vydávala dvakrát týdně časopis *Lípa Slovanská* s podtitulem *Časopis politicko-literární a obchodnický pro Slovaný na demokratickém základu*. V jeho redakci pracovali Vincenc Vávra Haštalský (J. Slavomil Vávra), novinář, překladatel a politik, a Josef Podlipský, lékař, politik a novinář. Od 2. října do 28. prosince 1848 vyšlo 26 čísel, pak bylo vydávání ukončeno. Od nového roku začala *Lípa Slovanská* vydávat deník *Noviny Lípy Slovanské*, který měl na titulní straně otištěno heslo *Volnost, rovnost a bratrství Slovanských národů*. Redakci vedli Vincenc Vávra Haštalský a Karel Sabina (1813–1877), spisovatel, básník, dramatik, kritik, novinář a politik. Od 2. ledna do 28. dubna 1849 bylo vydáno 100 čísel. Noviny poskytovaly informace o dění v *Rakouské říši* i ve světě, o událostech v Praze a v českých zemích a o činnosti pražské *Lípy Slovanské* a jejích regionálních poboček (filiálek).³⁴

Dne 28. dubna 1849 bylo v *Novinách Lípy Slovanské* oznámeno, že budou od 1. května 1849 zastaveny, neboť podle nového tiskového zákona by musela

³³ Viz [81].

³⁴ Například 9. března zveřejnily informaci o rozpuštění *Kroměřížského sněmu*, *Manifest císařský* a oktrojovanou *Ústavu Rakouskou*.

být na politický deník složena kauce ve výši 10 000 zlatých, což si pražská *Lípa Slovanská* nemohla dovolit. Výbor vyhlásil sbírku na zaplacení kauce ve výši 3 000 zlatých, která by umožnila tisknout politický týdeník.³⁵

10. Slovanská lípa v Plzni

Několik plzeňských liberálů podalo koncem června 1848 na krajský plzeňský úřad žádost o povolení spolku *Slovanská lípa*. Jaroslav Schiebl v textu *Slovanská lípa v Plzni a její působení* [Sc29] uvedl, že jim krajský úřad 18. července 1848 vyhověl rozhodnutím č. 9 097, a citoval jeho německý text.³⁶ Ten však nebyl povolením založení spolku, ale pouze úřední vyhláškou o zřizování spolků, kterou vydalo pražské policejní ředitelství 9. srpna 1848. Plzeňský magistrát ji 11. srpna opatřil poznámkou, v níž zmínil existenci povoleného spolku *Slovanská lípa*.³⁷

V plzeňské *Slovanské lípě* se kromě Josefa Františka Smetany angažovali zejména jeho přátelé ze stolní společnosti *U Bílé růže*, hlavně František Guldener, který se řadu let v Plzni věnoval dobročinným účelům.³⁸

Valná hromada zakladatelů plzeňské *Slovanské lípy*, se konala 31. července 1848 v hostinci *U města Hamburku* podle pravidel nově platného spolčovacího zákona. Na schůzi proběhla aklamační volba prozatímního výboru – František Guldener (pokladník), Jan Bartovský (tajemník), Vojtěch Hässler, František Pecháček, Jiří Rirensaft, František Denk a Hynek Schiebl. Nově ustavený spolek se rozhodl připojit k již existující pražské *Lípě Slovanské*. Zřídil tři základní odbory – pro politiku, pro průmysl, pro zábavu – a zvolil politické cíle: úzka propojení s pražským centrem, ochrana konstitučního práva a jeho další rozvíjení v rámci *Rakouské říše*, dohled nad důsledným naplňováním jazykové rovnoprávnosti a posílení slovanské vzájemnosti. Chtěl pořádat veřejná čtení, přednášky a diskuse, plánoval založení pěveckého a divadelního souboru, pořádání plesů, besed, výletů, divadelních představení a hudebních akademií. Zamýšlel vydávat vlastní český časopis a založit spolkovou knihovnu, kde by si členové mohli půjčovat noviny, časopisy, mapy a odborné knihy (geografie, státní statistika, filologie, politika, hospodaření atd.). Knihovna měla být zaměřena i na vzdělávání řemeslníků, propagovat nové objevy a výrobní postupy. Základní program plzeňské *Slovanské lípy* přečetl na první schůzi Jan Bartovský.³⁹

³⁵ Viz [131]. Podrobně o aktivitách *Lípy Slovanské* viz [Nvj].

³⁶ Viz [Sc29], s. 115–117.

³⁷ Originál rozhodnutí je uložen ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 1.

³⁸ Aktivity plzeňské *Slovanské lípy* jsou zachyceny v řadě zpráv a prohlášeních, viz [Sc4], [Sc29], [S8] a [Hr], s. 484, 487–515.

³⁹ Jeho text je uveřejněn v [Sc29], s. 117–118. Ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 2, je uložen nedatovaný a nepodepsaný proslav k zahájení činnosti plzeňské *Slovanské lípy*. Je v něm uvedeno, že podle spolčovacího práva je zakládána vlastenecká společnost nového typu, která se pravděpodobně nebude líbit některým Plzeňanům. Zdůrazňuje, že členové spolku se mají řídit heslem *Bratrství a rovnost*, mají-li jeho aktivity uspět. Končí výzvou: pokud jsou

Spolek si jako jednacím jazyk zvolil češtinu, v diskusích však mohly zaznít příspěvky i v němčině. Podle předběžných stanov se členem spolku mohl stát každý bezúhonný občan, který dosáhl alespoň devatenácti let. Členové se dělili na *zakládající* (při vstupu složili 5 zlatých a platili pravidelné měsíční příspěvky) a *přispívající* (platili pouze pravidelné měsíční příspěvky). Všichni měli právo hlasovat o stanovách a volit vedení, měli mít přístup do čítárny i spolkové sborovny, mohli vznášet náměty a dotazy, účastnit se diskusí a přivádět hosty, kteří se měli zapisovat do tzv. hostinské knihy. Spolek si mohl zvolit čestné členy, které pro jejich věhlas a zásluhy chtěl mít ve svých řadách. Prozatímní vedení sepsalo 1. srpna 1848 provolávací listinu, která vyzývala Plzeňany ke vstupu do *Slovanské lípy* a informovala je o své činnosti.⁴⁰ Zájemci o členství se mohli zapsat u tiskaře a knihkupce Hynka Schiebla.

Smetana mezi zakládajícími členy plzeňské *Slovanské lípy* nebyl, nepodařilo se zjistit, kdy do spolku oficiálně vstoupil. Pravděpodobně se však na jeho vzniku neformálně podílel, neboť zakladatelé patřili k jeho přátelům a bývalým žákům, s nimiž se pravidelně setkával.

Na počátku srpna roku 1848 vykonali zakladatelé *Slovanské lípy* již veškeré přípravné práce (návrh stanov, ujasnění struktury spolku, jeho aktivit apod.). Plenární schůze všech členů, která byla oznámena v plzeňském denním tisku, se konala již 6. srpna.⁴¹ Plzeňská *Slovanská lípa* ve své činnosti postupně propojovala klasickou obrozeneckou práci s politickými požadavky doby.

Schůze všech členů, která projednala, odhlasovala a přijala stanovy, se konala 4. září 1848. Místem spolkových schůzek se stal hostinec *U Staré pošty* (*Na Staré poště*) v domě Bedřicha Klotze na Říšském předměstí, který poskytoval vhodné prostory pro budoucí aktivity. Spolkové místnosti byly slavnostně otevřeny 25. září 1848.⁴²

V září roku 1848 připravil Smetana *adresu* českým poslancům *Říšského sněmu*. Plzeňská *Slovanská lípa* je vyzývala, aby pečovali o jazykovou rovnoprávnost a prosadili v Čechách český jazyk jako povinný již od školního roku 1849/1850. Tato *adresa* byla 13. září 1848 zaslána poslancům jménem prozatímního výboru plzeňské *Slovanské lípy*, který zastupoval její tajemník Jan Bartovský.⁴³

---

s přednesenými návrhy účastníci schůze srozumění a souhlasí s nimi, nechť přistoupí k založení *Slovanské lípy*. Není jasné, kdo byl autorem tohoto projevu. Inventář fondu uvádí s jistými pochybnostmi jako autora Josefa Františka Smetanu.

⁴⁰ Jeden exemplář tištěného letáku s provolávací listinou je uložen ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 24. Jeho text otiskl *Pražský Wečerní List*, viz [82]. Viz též [Š10], s. 99–100.

⁴¹ Viz pozvánka na členskou schůzi uveřejněná v *Pilsner Anzeiger* 2(1848), č. 62 z 3. 8.

⁴² Seznam členů plzeňské *Slovanské lípy* ke konci září roku 1848 je uveden v [Sc29], s. 123. Nalezneme zde i Smetanovo jméno. Ručně psaný návrh pozvánky na slavnostní zahájení činnosti je uložen ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 4. Obsahuje seznam více než tří desítek členů, kterým měla být doručena. Někteří aktivní členové na listinu připsali, že přijdou nebo se vedle svého jména podepsali. Na seznamu je uvedeno i Smetanovo jméno, je však bez poznámky.

⁴³ Plné znění *adresy* viz [Bw]. Viz též [Š10], s. 100–101.

Před vlastním zněním *adresy* bylo zmíněno zklamání, že školní rok 1848/1849 nebyl v Plzni zahájen podle zásad jazykové rovnoprávnosti. Vídeňské *Ministerstvo kultu a vyučování* totiž jako povinný vyučovací jazyk označilo němčinu, v ryze českých, resp. smíšených oblastech mohla být čeština vyučována i nadále pouze jako nepovinný předmět. Členové plzeňské *Slovanské lípy* se snažili proti tomuto stavu bojovat. Byli si vědomi, že ministerská vyhláška je jen dočasná a má být roku 1850 nahrazena novou, která slibovala „postupný“ náběh oprav, podle nichž se český jazyk měl stát na gymnáziích v českých zemích jazykem povinným. Autoři adresy chtěli, aby pro plzeňské gymnázium byla povinná výuka českého jazyka vyhlášena již od školního roku 1849/1850. Podle znění i způsobu argumentace byl autorem *adresy* Josef František Smetana.⁴⁴

Doplňme pro zajímavost, že Smetana se již 25. srpna 1848 obrátil v soukromém dopise na Františka Palackého, a žádal ho, aby se jako poslanec *Říšského sněmu* zasadil o změnu vyhlášky o výuce českého jazyka. Za optimální považoval, aby se v českých zemích na hlavních školách učilo vše česky a němčina byla jako samostatný povinný předmět. Na gymnáziích chtěl, aby se alespoň některé předměty učily česky a čeština byla samostatným povinným předmětem stejně jako němčina. Z vlastní zkušenosti věděl, že výuka českého jazyka jen na dobrovolné bázi nestačí.⁴⁵

Dne 2. října 1848 byl v Plzni jako protiklad ke *Slovanské lípě* založen německý spolek *Leseverein*, který si jako své sídlo zvolil hostinec *U císaře Rakouského*. Začal sdružovat německé a národnostně nevyhraněné Plzeňany českého původu, kteří se hlásili k německé kultuře a nepatřili mezi příznivce revolučních změn. Členové plzeňské *Slovanské lípy* si na vzniklou situaci postěžovali v pražském tisku. Trochu nelibě nesli, že se v Plzni třísí síly podle národností.⁴⁶

Plzeňská *Slovanská lípa* dala 7. října 1848 sloužit velké slavnostní rekviem za padlé na červnových barikádách v Praze, které celebroidal plzeňský arciděkan Antonín Hlavan. Účastnilo se jej mnoho Plzeňanů, studenti i učitelé, úředníci, členové národní gardy i sboru ostrostřelců.

11. Posel ode Mže

Aktuální dění v Plzni pravidelně komentovaly plzeňské noviny *Pilsner Anzeiger*. Psaly o oslavě vyhlášení konstituce, o vzniku národní gardy a jejím postupném vývoji, přinášely zprávy z Prahy, z Kroměříže i ze zahraničí (Vídeň, Frankfurt, Berlín, Itálie), zprávy o aktuálních událostech v zemi, o revolučním dění apod. Zmiňovaly boj za rovnoprávnost politickou i jazykovou

⁴⁴ Smetana se problematikou dodržování práva Němců i Čechů na vzdělávání v mateřském jazyce zabýval i v článku *Einladung* [Y-52]. Schiebl, Šťastný a Suchá ho navíc považovali za autora článku *Našim řemeslníkům*, *Posel ode Mže* 1(1848), č. 11 z 18. 11., s. 2.

⁴⁵ Smetanův dopis Palackému je otištěn v [Š1], s. 4, resp. v [Š6], s. 204. Originál dopisu je uložen ve složce *J. F. Smetana* ve fondu [FP].

⁴⁶ Viz [87].

atd. Vydavatelem a majitelem novin byl Jan Michael Schmid (Schmidt, Šmíd), plzeňský německý tiskař a knihkupec.

Čeští vlastenci chtěli mít v Plzni české noviny, které by existovaly vedle již zavedených novin *Pilsner Anzeiger*. Snad se o vydávání novin dokonce radili s Karlem Havlíčkem Borovským, který s pomocí Vojtěcha hraběte Deyma založil v Praze 5. dubna 1848 *Národní Nowiny*.

Výbor plzeňské *Slovanské lípy* dal na podzim roku 1848 na základě tiskového zákona podnět k založení českých novin *Posel ode Mže*. Chtěl mít platformu, na níž by mohl české čtenáře pravidelně informovat o událostech v Plzni, Praze, Vídni i ve světě, chtěl je politicky vzdělávat a poskytovat zprávy o vlastní činnosti. Úmysl výboru je jasně patrný z následujících slov:

Jak doslýcháme, zamejšlí Slowanská Lípa w Plzni zaraziti swůj vlastní časopis. My musíme záměr tento nejsrdečněji schwalowati, zwláště protože dost často hanebně a hloupě si počínajícimu německému listu zdejšímu „Anzeiger“ statečný odpor postawí a poctiwější smejšlení u wždy wěrných Plzeňanům rozširowati bude. ([83], s. 439)

Nově založený list *Posel ode Mže* vydával rovněž Jan Michael Schmid. Na stránkách těchto novin se v letech 1848 a 1849 objevovaly nejrůznější zprávy, komentáře a přetisky nejdůležitějších zákonů, nařízení a vyhlásek, provolání, informace o činnosti spolků apod.

Na založení *Posla ode Mže* měli zásadní vliv Josef František Smetana, Jan Belšán (právník a později okresní soudce), František Procházka (právník a zemský rada na odpočinku), František Denk (koncipista na plzeňském magistrátu), Hynek Schiebl (knihkupec a tiskař) a Josef Pýcha (plzeňský kaplan a později katecheta). Noviny *Posel ode Mže* úzce spolupracovaly se *Slovanskou lípou*, redaktoři byli jejími členy.

12. Konec roku 1848 a plzeňská Slovanská lípa

Dne 11. října 1848 vydal výbor plzeňské *Slovanské lípy* provolání k českému lidu, které se týkalo vývoje ve Vídni (nepokoje v ulicích, problémy *Říšského sněmu* apod.).⁴⁷ Téhož dne odstoupil prozatímní výbor a 12. října si členové plzeňské *Slovanské lípy* podle stanov ze 4. září zvolili na volební schůzi nové vedení: Jirí Rirenšaft, František Pecháček, Josef František Smetana, František Denk, Hynek Schiebl, František Procházka, František Guldener, Vojtěch Hässler a Tomáš Khüry (jsou seřazeni podle počtu hlasů, které obdrželi). Nebyl však zvolen starosta, toho si měl výbor vybrat na svém prvním zasedání. Později byl výbor rozšířen na 13 členů.⁴⁸

Nově zvolený výbor projevil nelibost nad *kočičinou*,⁴⁹ tj. tichou výtržností, která byla uspořádána 16. října radikálně naladěnými občany a studenty

⁴⁷ Text provolání výboru je otištěn v Hruškové knize [Hr], s. 487.

⁴⁸ Zpráva o volbách je uveřejněna v *Poslu ode Mže* 1(1848), č. 2 z 18. 10., s. 3.

⁴⁹ Též *husí pochod* neboli *Gänsemarch*. Při kočičině chodil průvod okolo domu s hořícími

jinak oblíbenému lékaři Františku Škodovi, který se jako poslanec vrátil z neúspěšných jednání ve Vídni a „horké hlavy“ mu vyčítaly malou aktivitu na jednáních *Říšského sněmu* – prý na nich jen seděl a vůbec nepromluvil. Smetana akci odsoudil na žádost starého pana Josefa Škody, majitele domu a zámečnické dílny, který byl známým vlastencem a kočičina se ho osobně značně dotkla.⁵⁰ Představitelé *Slovanské lípy* ještě sepsali dobrozdání, že kovář Čeněk Starý, měšťan a aktivní člen spolku, se kočičiny neúčastnil.⁵¹

Výbor též vydal prohlášení s výzvou ke spolupráci slovanských lip na Plzeňsku a Klatovsku. Zahájil diskusi o zakoupení vhodných českých novin, časopisů a knih pro čítárnu, zejména českých dramát, zpěvů a notových partitur pro kulturní sekci.

Dne 18. října 1848 Smetana publikoval ve druhém čísle časopisu *Posel ode Mže* článek *Stejně oprávnění obou národností w Čechách* [Y-50]. Vyjádřil v něm uspokojení ze získaných práv pro český národ, ale i jistou nespokojenost a obavy, které souvisely s jejich nedostatečným využíváním. Současně vyzýval k národnostní snášenlivosti a horoval pro rovnoprávnost Čechů a Němců.

... Zákonně jsme ho již sice dosáhli, neb již i vyučování české we školách i úřadování české od vlády nařízeno jest; na nás ale jest bdíti nad tím, aby se zákony tyto také zachovávaly a uskutečňovaly. Neboť nejsau vždy k tomu naklonění úředníci a učitelové naši, aby oprav do okresu činností jejich zasahujících sami se chápali, ale obyčejně zůstávají raději při obvyklém starém pořádku čili neřádku, pokudkoli se nowému řádu vyhnutí mohau, který jim méně snadný jest.

... Těchto wznešených práw maudře užívajícím zajisté se nám dostane všeho čeho si ku prospěchu národu našeho spravedlivě žádáme, a stejné oprávnění obau národností w Čechách zajisté brzce we skutečnost uwedeno bude.

... Již nyní nám musí vydávati všichni úřadové nálezy a výnosy české, když s nimi česky jednati budeme, již nyní musí se vyučovati dítky české we školách všem předmětům w jazyku materském a na gymnasiích našich cwičiti se bude mládež zajisté již nyní také w jazyku českém tak daleko, až w něm předměty vyučovací přednášeny býti mohau. Tím získá mládež naše mimo ducha národního, což účel hlavní, zvláště u vzdělání věcném a naučí se také jazyku německému i jiným potřebným tím důkladněji, čím lépe w materském wycwičena jest. Kde se jedná o dosažení tak wznešeného účele, o znowozrození národa, o samostatnost jeho, o prawý prospěch a blaho celého potomstwa našeho, tu zmizeti musí každý malicherný ohled, wšeliká podlá zištnost a sobětlivost, kteráby w tom překážeti chtěla. ([Y-50], s. 2)

---

dračkami v rukou, avšak nikdo nesměl mluvit.

⁵⁰ O této kočičině viz [Sc40], [Hr], s. 488, [Rok], viz též [Sc30], s. 251–252; zde autor místo kočičina používá slovo *kocovina*. O původu, významu a provozování kočičin viz [245].

⁵¹ Listina je uložena ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 10. Viz též zmínka v *Poslu ode Mže* 1(1848), č. 2 z 18. 10., s. 3. Čeněk Starý patřil v Plzni k výrazným radikálům a rebelům. Viz též [Hr], s. 488.

Na schůzi výboru *Slovanské lípy* dne 21. října byl starostou zvolen Josef František Smetana, pokladníkem a tajemníkem František Procházka a jednatelem Jan Belšán. Konstituovány byly tři odbory a ustanoveni jejich hlavní zástupci.⁵² Dne 23. října se konala pravidelná týdenní schůzka *Slovanské lípy*. Byl na ní oznámen výsledek voleb i reprezentanti jednotlivých odborů. Smetana poděkoval za důvěru a přislíbil, že bude plně pracovat pro rozkvet spolku. Pronesl krátkou ráznou řeč, která byla nadšeně přijata. Vylíčil v ní situaci v *Rakouské říši*, Čechách a Plzni.⁵³

Výbor výrazně přispěl k tomu, že v říjnu 1848 vznikla v Plzni čítárna a půjčovna českých knih a časopisů.⁵⁴ Nejprve sídlila v prvním patře hostince *U Staré pošty* a poté ve Zbrojnické ulici v domě pana Buška.

Na Smetanův podnět byl sepsán a zaslán dopis *Lípě Slovanské* v Praze, který podepsali Smetana jako starosta a Jan Belšán jako jednatel. Kritizovali, že vlivem nepokojů došlo k přerušení zasedání sněmu ve Vídni, že poslanci nemohou svobodně rokovat a jednání o ústavě a jiných důležitých věcech jsou odročena na neurčito. Domnívali se, že v zemi může dojít k chaosu vlivem bezvládní. Proto považovali za nutné, aby se rychle sešel *Český zemský sněm*, který byl řádně zvolen. Poukazovali na to, že v jiných částech *Rakouské říše* již zemské sněmy řádně zasedají a pracují. Představovali si, že svolání *Českého zemského sněmu* by mohlo vyřešit alespoň některé vnitřní otázky českých zemí. *Lípa Slovanská* v Praze byla požádána, aby, pokud s dopisem souhlasí, se důrazně zasadila o svolání sněmu.⁵⁵

Pod Smetanovým vedením se členové plzeňské *Slovanské lípy* scházeli každý týden v pondělní podvečer. Od sedmi hodin někdy až do půlnoci rokovali o důležitých věcech – zajištění akcí (vojenský dohled, ozbrojení národní gardy, zřízení dělostřelectva), správní problémy (zřízení apelačního soudu v Plzni), spolkové záležitosti (stanovy, věkový limit pro vstup do spolku, zapojení studentů, spolupráce s ostatními pobočkami), organizace kulturních akcí (divadlo, akademie, večírky), problémy školství apod.⁵⁶ Výbor se navíc scházel každou sobotu odpoledne nebo večer. Pravidelné schůze všech členů byly každý měsíc a každé čtvrtletí; probíraly se na nich splněné úkoly, ale zejména aktivita pro další období. Mezi aktivní členy patřili Vojtěch Hässler, František Pecháček, Jiří Řireňšaft, František Denk, Hynek Schiebl, František Guldener, Josef Pýcha, Jan Belšán a Jan Bartovský.

Výbor *Slovanské lípy* trápila otázka nedostatečné organizace a vyzbrojení národní gardy. Proto se Smetana a Belšán jménem výboru obrátili 31. října 1848 na městskou radu s žádostí o zřízení dělostřelectva národní gardy a o zajištění

⁵² Viz [Hr], s. 490.

⁵³ Viz [Hr], s. 490–491.

⁵⁴ L. Silovský: *První čítárna v Plzni*, s. 46–47, in [Sil2].

⁵⁵ Plné znění dopisu viz [Hr], s. 491. Viz též [S10], s. 101–102, a [Sc29], s. 128–129. Plzeňané kritizovali vídeňské nepokoje a vyjádřili se proti usnesením, které *Říšský sněm* přijal bez českých poslanců, když jeho jednání na protest opustili. Viz [Bé19].

⁵⁶ Viz např. zpráva o jednání schůzi a výboru uveřejněná v Poslu ode Mže 1(1848), č. 6 z 1. 11., s. 3. Viz též [Hr], s. 495.

lepšího vyzbrojení gardistů.⁵⁷ Současně se ve stejný den na členské schůzi probíralo vydání výzvy ke spolupráci spolků na Plzeňsku a Klatovsku.⁵⁸

Na žádost pražské *Lípy Slovanské* byla vypracována zpráva o aktivitách plzeňské *Slovanské lípy*, která popisovala zásadní činnosti a jejich výsledky od vzniku plzeňské pobočky (filiálky) až do konce října 1848.⁵⁹ Z ní víme, že počet členů narostl na počátku školního roku až na 150, a to díky vstupu řady studentů Filozofického ústavu.⁶⁰ Spolková čítárna odebírala osm českých časopisů a novin a troje noviny německé. Spolupracovala se spolkem v Přešticích, Klatovech a Kralovicích. Nevyvíjela žádné zásadní politické aktivity, neboť očekávala rozhodující slovo z Prahy, kterou plně podporovala. Zprávu za plzeňskou *Slovanskou lípu* podepsal jednatel Jan Belšán; odeslána byla 29. listopadu 1848. Současně se zprávou plzeňští členové *Slovanské lípy* žádali, aby byl co nejdříve svolán sjezd všech existujících slovanských lip.⁶¹

Na prosincových výborových schůzích se probíraly nejrůznější otázky – úprava stanov a stav pokladny, vstup studentů Filozofického ústavu a studentů humanitních gymnaziálních tříd, zapojení studentů do ochotnického divadelního spolku, vyhlášení sbírky kovu na děla pro národní gardu, dodržování konstitučních práv v národní gardě, svolání k venkovským krajanům, aby zřizovali ve svých obcích vlastní národní gardy, rozšíření nabídky časopisů v čítárně, distribuce českých učebních pomůcek, vzdělávání venkovských učitelů v české gramatice a dějepisu atd. Diskutováno bylo přestěhování čítárny do centra města, neboť některým členům spolku se zdálo, že původní sídlo v hostinci *U Staré pošty* je zejména v zimních měsících špatně dostupné. Členové výboru se dohodli, že na počátku schůzek se budou sdělovat informace o důležitých událostech hlasitou četbou z odebíraných novin.⁶²

⁵⁷ Text dopisu viz [Hr], s. 495, viz též [Sc29], s. 130.

⁵⁸ Text výzvy viz [Hr], s. 495; je podepsán jménem výboru plzeňské *Slovanské lípy*.

⁵⁹ Viz [91], [Sc4], [Hr], s. 497, a [Sc29], s. 132–134.

⁶⁰ *Slovanská lípa* neměla v Plzni po celý čas existence příliš širokou členskou základnu; počet jejích členů nepřekročil dvě stovky. Na vrcholu své existence sdružovala živnostníky, obchodníky, řemeslníky, právovárečníky, nižší úředníky, učitele, studenty, kaplany aj. Byla to pestrá a různorodá společnost.

⁶¹ Podrobná zpráva plzeňské *Slovanské lípy* byla otištěna v novinách pražské *Lípy Slovanské*, viz [Bel]. Zdůrazňovala svobodné volby výboru a jeho pravidelné schůze, schůze řádné a mimořádné a spolupráci s dalšími filiálkami. Stěžovala si, že na plzeňském gymnáziu byl český jazyk zaveden jen jako nepovinný, což považovala za porušení jazykové rovnoprávnosti a slibovala, že se pokusí prosadit jeho výuku jako povinnou od příštího školního roku. Zdůrazňovala, že se jí v Plzni podařilo zvýšit počet českých divadelních představení a že má vlastní noviny nesoucí název *Posel ode Mže*. Též uváděla, že pracuje na důkladném ozbrojení národní gardy, tj. že se pro ni snaží zajistit finanční prostředky na pořízení děl. Vzhledem k tomu, že někteří členové spolku neuměli dobře česky, rozhodla se pro ně organizovat pravidelné nedělní kurzy české mluvnice, gramatiky a literatury.

Koncept zprávy s řadou oprav, vpisků, doplňků a škrtců se dochoval ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 3. V inventáři fondu je jako autor chybně označen Hynek Schiebl.

⁶² Viz např. [93] a [94]. Viz též [96], kde je zmínka o šíření svolání o zřizování národních gard na venkově, o stěhování knihovny a zejména o plánovaném pražském sjezdu slovanských lip. Viz též [Hr], s. 500–502, 503–504.

Na měsíční schůzi 4. prosince 1848 opustil výbor plzeňské *Slovanské lípy* po názorových neshodách Jiří Rirenšaft, jeden z jejich nejaktivnějších zakladatelů.

Smetanovi byla blízká kulturně osvětová, vzdělávací a politická problematika. Dne 14. prosince 1848 na schůzi *Slovanské lípy* přednesl projev o hospodářských a sociálních podmínkách, které jsou nutné pro zajištění kvalitní povinné školní docházky dětí a mládeže. Žádal, aby byly odstraněny různé úlevy, které bránily pravidelné školní docházce, aby byly v každé obci zřízeny opatrovny (školky), kde by chudé ženy za deputát, stravu a nevelkou odměnu mohly opatrovat malé děti. Současně navrhoval, aby obce, jejichž děti do školy musí chodit přes půl hodiny pěšky, zřídily svoji vlastní triviální školu a dohlížely na její rozvoj. Obracel se také na učitele a žádal je, aby se v rámci jednoho okrsku scházeli, radili se o výuce, diskutovali problémy škol a snažili se po všech stránkách zlepšovat výuku. Jednalo se o Smetanovu reakci na dopis české sekce učitelských porad v Plzni, který zaslala *Slovanské lípě* a žádala ji o pomoc.⁶³ Chtěla, aby děti na venkově byly řádně posílány do škol, pečlivě vzdělávány a vychovávány. Proslovený projev nechala *Slovanská lípa* vytisknout ve formě provolání a rozesílala po plzeňském venkovu. Text patrně z větší části koncipoval Smetana, podepsán však byl jménem výboru *Slovanské lípy*.⁶⁴

Výbor i členské schůze řešily v prosinci nejružnější otázky – odběr *Novin Slovanské Lípy* a *Posla ode Mže*, provolání k venkovu, výzva venkova k odběru českých novin, časopisů a knih, vyzbrojení národní gardy apod. Například v otázce národní gardy se výbor Smetanovým a Belšánovým jménem 18. prosince obracel na správní radu národní gardy, na velitelství sboru ostrostřelců a na městskou radu s žádostí o organizaci sbírky na zakoupení děl. Zdůvodňoval, že národní garda kromě pěších jednotek musí mít také jezdeckto a dělostřelectvo. Vyzýval výše zmíněné úřady, aby si rozdělily úkoly.⁶⁵ Národní garda odpověděla, že snahu *Slovanské lípy* podporuje, ale že je třeba vyčkat, jak bude vypadat zákon o národních gardách a jaké pole působnosti jim vymezí.

Dne 21. prosince 1848 schůze oslavovala otevření nové čítárny v centru Plzně, poděkovala Bedřichu Klotzovi za dosavadní podporu, neboť zdarma *Slovanské lípě* poskytoval prostory.⁶⁶ Schůze řešila i otázku volby svých zástupců na připravovaný pražský sjezd všech slovanských lip.

Plzeňskou *Slovanskou lípu* na pražském sjezdu všech lip nakonec zastupovali F. Denk, T. Khüry a J. Ilek (Jílek). Sešli se s výborem 26. prosince, aby dohodli

⁶³ Dopis sekce učitelských porad v Plzni patrně souvisel s výzvou sboru učitelstva, který vydala *Lípa Slovanská* v Praze 10. 12. 1848. Obracela se na obce i rodiče, žádala o podporu učitelů (dobré školní budovy, pěkné vybavení tříd, kvalitní platy učitelů a docenění učitelské profese), řádnou školní docházku dětí a zlepšení práce triviálních škol. Dvoustránkový tištěný leták *Osvědčení učitelů Českých, jež oni činí ke svým spoluobčanům* je uložen ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 16.

⁶⁴ Vytisknuto a rozesláno bylo asi 200 exemplářů, jeden byl též poslán pražské *Lípě Slovanské*. Viz [97], kde je oceněno Smetanovo provolání. Plný text viz [Š10], s. 102–103, viz též [Sc29], s. 138–140.

⁶⁵ Text dopisu městské radě viz [Hr], s. 505.

⁶⁶ Viz [Hr], s. 505–506.

ský, zemědělský a zábavní). Věnují se podpoře boje Chorvatů za samostatnost a s plzeňskými kolegy by rádi spolupracovali v oblasti kultury a vzdělávání.⁷¹ Plzeňská *Slovanská lípa* jménem výboru odpověděla 2. ledna 1849, spolupráci vřele přivítala.⁷²

Průmyslový odbor *Slovanské lípy* se soustřeďoval na vzdělávání řemeslníků (jak dospělých, tak dorostu), zejména na rozšiřování znalostí o nových výrobních postupech, metodách a strojích. Organizoval též výuku českého jazyka, mluvnice, gramatiky i literatury, kterou pravděpodobně vedl František Denk.⁷³ V oblasti vzdělávání *Slovanská lípa* úzce spolupracovala s plzeňskými *učitelskými poradami*, kterým předsedal Josef Spudil, dlouholetý učitel, člen *Slovanské lípy* a blízký Smetanův spolupracovník z nedělní průmyslové školy.

Politický odbor vyvíjel jen minimální činnost. *Slovanská lípa* plně respektovala pražskou linii, tj. stála na straně austroslavismu. Přebírala politické zprávy a články z pražských novin *Lípa Slovanská*, resp. z *Novin Lípy Slovanské*. Organizovala sbírky pro podporu Chorvatů, kteří bojovali proti Maďarům. Největší pozornost věnovala lokálním problémům (národnostní rozpory, nedodržování jazykové rovnoprávnosti, politická osvěta občanů apod.).

Pravděpodobně pod Smetanovým vlivem vznikl ve *Slovanské lípě* odbor, který se věnoval kultuře, tj. pořádání divadelních představení, dobročinných akademií apod. Spudilův ochotnický kroužek přešel pod ochranu kulturního odboru *Slovanské lípy*, sdružil vlastenecky orientované nižší úředníky, studenty, měšťany a řemeslníky. V revolučních letech sehrál desítku českých představení. Vznikl také pěvecký kroužek, který sice brzy zanikl, stal se však předchůdcem plzeňského pěveckého spolku *Hlahol* (viz [Pfl]). Podílel se na různých hudebních vystoupeních a akademiích.

Revoluční události a závan nové svobody rozproudily i české divadelní aktivity. Již v roce 1847 vznikl český ochotnický kroužek, který začal nabízet česká představení (Tylovy, Macháckovy či Klicperovy hry). Pro uvedení Klicperovy hry *Rohovín Čtverrohý* dne 3. října 1847 sepsal Smetana úvodní, vlastenecky laděný proslov.⁷⁴ Dne 5. prosince odehráli ochotníci Tylovu hru *Paní Marjánka, matka pluku*,⁷⁵ 19. prosince předvedli dvě hry, Kotzebuovu a Klicperovu, které diváky nadchly,⁷⁶ 26. prosince měli na repertoáru Klicperovu komedii *Divotvorný klobouk*, která patřila k oblíbeným a často opakovaným.⁷⁷ Pro Macháckovu hru *Ženichové* Smetana sepsal úvodní slovo, které přednesl Hynek Schiebl.⁷⁸ Kroužek hrál v různých plzeňských hostincích a soukromých

⁷¹ Text dopisu královické *Slovanské lípy* je uveden v Poslu ode Mže 1(1848), č. 22 z 28. 12., s. 2. Originál je uložen ve fondu [SL], karton č. 1425, položka č. 5. Viz též [Hr], s. 504–505.

⁷² Viz [102].

⁷³ Viz [88], kde je uvedeno: *p. D. – se k přednáškám o řeči české nabídl*.

⁷⁴ Viz [70].

⁷⁵ Viz [74].

⁷⁶ Viz [75].

⁷⁷ Viz [76].

⁷⁸ Smetanův *Proslov k divadlu českému w Plzni k nowému roku 1848* měl formu ódy

salonech. V [Sc29] je na s. 121 uveden seznam členů ochotnického kroužku. Figuruje v něm i Smetanova neteř Valburga Geislerová.⁷⁹ Poznamenejme, že od října 1847 noviny *Pilsner Anzeiger* pravidelně uveřejňovaly krátké zprávy o divadelních představeních Lutzovy společnosti i o vystoupeních českých plzeňských ochotníků.

Výbor *Slovanské lípy* se snažil získat přístup do kamenného plzeňského divadla. Nakonec se mu podařilo získat práva na dvě česká představení měsíčně, musel si však podle platných zákonů opatřit divadelní koncesi. Podle [Sc29], s. 121, se ochotníkům z divadelního odboru *Slovanské lípy* podařilo odehrát během podzimu roku 1848 jedenáct představení. První se uskutečnilo již 8. září, na programu mělo Macháčkovu hru *Ženichové*, výnos ve výši 120 zlatých byl určen pro potřeby nově budované národní gardy. Dne 17. září byla Macháčkovu hra pro velký úspěch opakována, výnos z této produkce byl určen pro Chorvaty, kteří sváděli boj s Maďary. Dne 24. září sehráli ochotníci ve prospěch plzeňských chudých Klicperovy hry *Popelka Varšavská a Divotvorný klobouk*, 1. října vystoupili s Tylovou hrou *Paličova dcera*, výtěžek z představení byl určen pro budovanou studentskou akademickou legii. Dne 3. října hráli ve prospěch průmyslové školy; na pořadu byla Klicperova hra *Rohovín Čtverrohý* s úvodním Smetanovým proslovem; hra byla pro velký úspěch opakována. Dne 29. října předvedli Tylova *Slepého mládence*, zisk byl určen pro plzeňské chudé.

Ve stejném duchu pokračoval kulturní odbor *Slovanské lípy* i v dalším období. V lednu 1849 odehrál Klicperovu hru *Jan za chrta dán*, výnos byl určen venkovským školám na zakoupení speciálních skříněk na nerosty, které mohly získat díky spolupráci plzeňské a kutnohorské *Slovanské lípy*. Na repertoáru se objevily i další hry – Klicperův *Loketský zvon*, Tylova *Paní Marjánka, matka pluku* a Gutzkowovo *Srdce a svět aneb, Milenka a manželka* v Tylově překladu.⁸⁰ Kromě divadelních představení organizoval kulturní odbor *Slovanské lípy* české besedy, bály a merendy (odpolední setkání), na nichž se objevovaly recitace satirických veršů nebo scénky, které parodovaly plzeňské zpátečníky.

Smetanovu snahu přiblížit české dějiny široké veřejnosti dokládá rukopis *Kukadlo české*,⁸¹ který obsahuje česky psané verše k tehdy oblíbeným živým obrazům. Dochovaly se jeho verše ke čtyřem historickým obrazům: I. *Příchod Čechů* (s. 1–2), II. *Wítězství Sába nad Franky* (s. 2), III. *Založení Prahy* (s. 3) a IV. *Wyvolení Přemysla* (s. 5–6). Básně jsou zapsány drobným, špatně čitelným písmem, v textu je řada oprav, škrtnů a doplňků. Smetana patrně rozpracovával náměty pro vystoupení českých plzeňských ochotníků.

---

oslavující český jazyk a kulturu. Je zapsán ve Smetanově *Zápisníku od roku 1847*, který je uložen ve fondu [SJ], dokument č. 5927-83/15, s. 20.

O činnosti divadelního spolku na konci roku 1847 a počátku roku 1848 podává informace článek [77]. V článku [204], č. 8 z 26. 1., s. 1, je uvedeno, že jeho autorem je Hugo Jan Nepomuk Karlík.

⁷⁹ Viz též [72].

⁸⁰ Podrobnější informace o divadelních představeních organizovaných divadelním odborem plzeňské *Slovanské lípy* jsou uvedeny v článku [204], č. 8 z 26. 1., s. 1.

⁸¹ Viz dokument č. 5939-83/27 ve fondu [SJ].

I po prohrané revoluci Smetana všemožně podporoval českou divadelní kulturu. Roku 1852 se snažil pomoci Josefu Kajetánu Tylovi, když mu místodržitelství zakázalo divadelní činnost. Zasazoval se o to, aby Tyl nebyl nadále policií pronásledován. Když se mu to nepodařilo, zorganizoval spolu s Hynkem Schieblem sbírku, která měla Tylovi a jeho rodině ulehčit alespoň cestu do Prahy. Roku 1854 Smetana nezištně pomáhal Prokopově divadelní společnosti, která do Plzně zavítala.⁸²

13. Plzeňské premonstrátské školy v revolučním roce 1848

Ani v revolučních časech Smetana nezapomínal na své hlavní poslání, na výuku a výchovu studentů Filozofického ústavu, resp. gymnázia. Ve studii [Sey] je podle autentických vzpomínek o bouřlivém čase napsáno:

V pohnutých dobách r. 1848. ovšem také Smetanova rozšafnost a věhlas ve spojení s dětinou láskou a oddaností, s jakou jeho žáci k němu lnuli, blahodárně působily na utišení rozčilených myslí mládeže, a hleděly bujaré její snahy vlastenecké řídití příslušným směrem. Tenkrát bylo arci málo dbáno školy a přednášek; professoři plní strachu se jen tázávali: „Pánové, je vám líbo, abychom měli přednášku?“ a „chceme prázdniny“ bývala jednohlasná odpověď. Však Smetana se neptal; nechtěl byl čas sebe bouřlivější, nechtěl byly mysli sebe více rozjařeny – tiše vstoupil do síně a mírně oslovil posluchače: „Budu přednášeti; chceli některý z pánů pryč se odebrati, má toho svobodnou vůli;“ a hle, neodešel ani jediný, žádný nechtěl opustiti přednášky milovaného učitele. Tohoto svého v pravdě otcovského poměru ke studenstvu užíval Smetana velmi vhodně k tomu, aby kypící mladistvá krev nestrhla je k výtržnostem, a mnohý z duchovních jeho bratří jen jemu měl děkovati za to, že nedostalo se mu oblíbené tehdy „kočičiny“. ([Sey], s. 105)

Studenti si uvědomovali, že Smetana vítá změny a revoluci chápe jako boj proti nespravedlnosti politické, národnostní i sociální. Jeho postojem a vystupováním byli okouzleni. Věděli, že nemá rád radikalismus a nesouhlasil s „kočičinami“, tj. tichými či hlučnými výtržnostmi a demonstracemi. Považoval je totiž za nerozumné výstřelky, zbytečné provokace a urážku čistých ideálů revoluce. Varoval před nimi studenty i „horké hlavy“ ze *Slovanské lípy*. Obával se, že povedou k ničení, které dá impuls k policejním či vojenským zákrokům. Proto se snažil vystupovat proti všem podobným excesům pořádaným radikály ať už z řad národní gardy či *Slovanské lípy*. Přál si, aby veškeré národně-politické projevy probíhaly důstojně, podle zákonů, legálně a hlavně bez násilí a ničení.⁸³

⁸² Českým divadelním představením je věnována samostatná kapitola v části pojednávající o Josefu Vojtěchu Sedláčkovi (viz druhý svazek této monografie). O Smetanových aktivitách spojených s divadlem viz též [Dř], s. 56–57, 69–70.

⁸³ V zimě roku 1849 řešil profesorský sbor gymnázia vyloučení talentovaného studenta druhé humanitní třídy, který se účastnil jedné květnové „kočičiny“ a později působil posměch jistému plzeňskému konzervativnímu úředníkovi. Ten si nedal pokoj, dokud ho nevyptáral a neudal policii, která pak věc předala gymnáziu. Někteří členové sboru byli pro okamžité

Několik kočičin, které organizovali např. krejčí Zábranský, kovář Starý a švec Smaha, popisuje článek Jaroslava Schiebla [Sc40]. Uvádí jejich příčiny, průběh i dopady. O Smetanově vztahu k těmto radikálním akcím, které byly namířeny proti germanizaci, podporovatelům voleb do *Frankfurtského sněmu*, konzervativním úředníkům a zpátečnickým měšťanům, napsal:

... Smetana, který jinak nebojácně vedl českou věc v Plzni, upozorňoval své mladší druhy na to, že při podobných uličních projevech nelze zabrániti, aby se k manifestantům nepřidružily živly nevítané, které pak snadno mohou takovému vážnému projevu dáti povahu nezamýšlenou a dobré věci škodící. ([Sc40], s. 50)

Historie dala Smetanovi za pravdu, neboť akce přerůstaly v nepokoje, byl rušen noční klid, později byla vytlučena okna několika domů i závodů. Někdy takové akce končily pranicemi a dokonce potyčkami s policií. Například radikální demonstrace v únoru 1849 skončila vytloučením oken Levitovy továrny.⁸⁴

Doplňme pro úplnost, že v kronice gymnázia je uvedeno, že na jaře roku 1848 se jen obtížně dařilo udržet kázeň studentů i disciplinu pedagogů. Všichni nakonec přivítali, když nařízením českého místodržitelství byl v Praze školní rok ukončen předčasně již v červnu.

14. Rok 1849

Během roku 1849 se politická situace zhoršovala, císař František Josef I. postupně utužoval režim. Vláda vydala 4. března centralistickou oktrojovanou ústavu, a to bez ohledu na jednání *Ústavodárného říšského sněmu* zasedajícího v Kroměříži. Ten byl 7. března panovníkovým manifestem rozpuštěn a rozehnan vojskem, které obsadilo město. Podle ústavy byla nyní zákonodárná moc v rukou císaře a dvoukomorového *Říšského sněmu*, výkonná moc v rukou císaře. Vydány byly nové zákony – *tiskový* 15. března, *spolčovací* a *shromáždovací* 17. března. Stát směřoval k absolutismu. Dne 28. července nastoupil jako ministr vnitra Alexander von Bach (1813–1893).

Smetana byl na schůzi *Slovanské lípy* 13. ledna 1849 opět zvolen jejím starostou.⁸⁵ Při volbě do výboru obdržel 57 hlasů z 63, což bylo nejvíce ze všech volených zástupců. Bylo zvoleno devět členů výboru, později byli dovoleni ještě čtyři další. Dalším důležitým bodem programu této schůze bylo

---

vyloučení studenta ze všech středních škol v *Rakouské říši*. Smetana, byť s provokacemi hluboce nesouhlasil, byl proti takovému celoživotnímu postižení mladého člověka. Při jednání došlo k vážné roztržce sboru, kterou nakonec zažehnal profesor Arnold Oldřich Šindelář, když navrhl tzv. lokální vyloučení, aby mohl student dostudovat na jiné škole. O problému psal i plzeňský tisk, který odsoudil jak studentovo hloupé chování, tak rozhodnutí sboru, který trestal výborného studenta v posledním pololetí posledního ročníku. Viz [123], viz též [Sc40].

⁸⁴ O příčinách demonstrace viz [Mch], s. 97–98. Viz též [Sc30], s. 277.

V červenci roku 1850 přišlo do Plzně četnictvo, které kočičiny rázně zatrhlo, převzalo dohled nad vším děním a zahájilo sledování bývalých revolucionářů. O kočičinách psal *Pilsner Anzeiger* i celostátní noviny *Bohemia*. Mnohé informace však byly zkrácené a nadnesené.

⁸⁵ Viz [103].

jednání o získání financí na tisk a šíření *Posla ode Mže*, který neměl dostatek odběratelů. Panovaly obavy, že brzy zanikne. Výbor rozhodl, že se pokusí zapůsobit na členy, aby tyto noviny odebírali a získali zájemce o noviny i mimo spolek. Na schůzi se předčítala podrobná informace o pražském prosincovém sjezdu slovanských lip, kterou uveřejnily *Noviny Lípy Slovanské*.

Smetana se aktivně zapojil do činností souvisejících s kulturou a vzděláváním. Na plzeňském gymnáziu se stále snažil prosadit výuku některých předmětů v češtině. Současně posílal na venkovské obce výzvy o nutnosti dalšího školního vzdělávání řemeslníků a zemědělců, volal po šíření českých knih, novin a časopisů.

Velkou pozornost věnoval českým krajanům v silně germanizované oblasti Stříbra. Na jejich podporu sepsal na počátku roku 1849 provolání *Českým krajanům okoloj Střjbrského*, nabádal je k věrnosti národu a českému jazyku, vyzýval je k prosazování jazykové rovnoprávnosti (jednání na úřadech, mše v kostele, výuka ve školách). Zdůrazňoval, že vše mají žádat pokojně a v mezích zákona. Doporučoval jim odebírat české noviny a časopisy, zajímat se o vše, co se děje u nás i v zahraničí. Vybízel je k podpoře panslavismu a nabízel, že jim plzeňská *Slovanská lípa* pomůže se získáváním českých časopisů a knih.⁸⁶ Na výborové schůzi 28. ledna 1849 byl text provolání přečten a schválen. Bylo rozhodnuto, že bude rozeslán s podpisem *Slovanské lípy*.⁸⁷ Jeho šíření měl zajistit J. Mixa, voskař ze Stříbra. Na schůzi byla též přečtena a schválena zpráva o činnosti plzeňské pobočky za prosinec 1848 a leden 1849, kterou si vyžádala *Lípa Slovanská* v Praze.

Zmiňme se stručně, jak se voskař Mixa ze Stříbra dostal k výše uvedené aktivitě. Na jejím počátku byl článek *O národní obraně pro Wenkované* [92], který byl publikován v prosinci roku 1848 v *Poslu ode Mže*. Obsahoval výzvu plzeňské *Slovanské lípy* k českému venkovu, aby organizoval národní gardy, zajímal se o český jazyk, dějiny a kulturu, zakládal triviální školy a podporoval jejich učitele, odebíral české noviny, časopisy a knihy. Současně objasňoval, co je svoboda, právo, konstituce atd. Měl být vytištěn v nákladu 200 exemplářů a rozeslán na venkov. Podle podpisové iniciály byl jeho autorem Jan Belšán. František Denk, redaktor časopisu, o článku a této plzeňské aktivitě referoval na pražském prosincovém sjezdu všech lip. Mixa se o článku dozvěděl a řekl o něm ve Stříbře českým vlastencům. Ti se pak dohodli, že pošlou plzeňské *Slovanské lípě* dopis s žádostí o radu a případnou pomoc. Vylíčili v něm špatnou situaci českých krajanů v oblasti Stříbra, narůstající germanizaci a odrodilství. Na tento stav reagovalo výše uvedené provolání. Mixa je pak skutečně obětavě šířil a pravidelně plzeňskou *Slovanskou lípu* informoval o situaci ve Stříbře.⁸⁸

⁸⁶ Text provolání je podepsán *Od společnosti Sl. Lípy plzeňské*, otištěn byl v *Poslu ode Mže* 2(1849), č. 10 z 7. 2., s. 1–2. Znovu byl publikován v článku [204], č. 4 z 12. 1., s. 1, v článku [V23] a rovněž v [Sc29], s. 145–147.

⁸⁷ Viz [106].

⁸⁸ Viz např. Mixův dopis čtený na výboru *Slovanské lípy* 26. února 1849, resp. zasláná adresa s podpisy 164 českých vlastenců ze Stříbra, kteří si stěžovali na protinárodní smýšlení poněmčených obyvatel města a na nedodržování jazykové rovnoprávnosti. Viz [111] a [112].

Působení plzeňské *Slovanské lípy* na Stříbrsku úspěšné nebylo. Narazilo na nepřátelství tamních Němců a mizivý zájem Čechů. Nenašlo pro tuto aktivitu podporu ani u „pražského centra“. Plzeňská *Slovanská lípa* proto na tyto aktivity brzy rezignovala a soustředila se na problémy Plzeňska.

Dne 4. února 1849 se výbor plzeňské *Slovanské lípy* na svém zasedání zabýval spoluprací s dalšími lípami, řešil předplácení *Posla ode Mže* a distribuci českých učebních pomůcek. Palčivý byl nedostatek zájemců o *Posla ode Mže*. Výbor se obrátil na další české filiálky s žádostí o odběr těchto novin, neboť mu záleželo na jejich udržení. Nemělo to valný úspěch, byť plzeňská filiálka odebírala a podporovala patnáct českých a německých novin a časopisů. Jednou z příčin neúspěchu mohlo být i to, že *Posel ode Mže* měl výrazně regionální zaměření. Výbor plzeňské *Slovanské lípy* se obrátil s žádostí o pomoc na výbor pražské *Lípy Slovanské*, chtěl, aby ostatní filiálky informoval o existenci *Posla ode Mže* a podpořil jeho odběr. Výbor pražské *Lípy Slovanské* se žádostí zabýval na svém únorovém zasedání. Ukázalo se však, že nemá zájem řešit regionální problém, *Posla ode Mže* chápal jako nevýznamné a nezájímavé noviny, navíc je radikálové Sabinova typu považovali za málo revoluční. Výbor doporučil, aby se s pomocí vyčkalo, až noviny změní svůj charakter a nabudou celostátního významu. Pražský výbor vyžadoval podporu a odběr svých novin. Především jej však více zajímala vyšší politika, nikoli problémy plzeňského regionu.

Na počátku roku 1849 se objevily námitky proti českým radikálním článkům otištěným v *Poslu ode Mže*. Nakladatel Schmid vydal prohlášení, že noviny nejsou majetkem *Slovanské lípy* a nemají s ní nic společného. Uvedl, že sice vítá, že spolek chce podporovat jejich rozšiřování, ale noviny by měly být plně soběstačné z předplatného odběratelů.⁸⁹ *Slovanská lípa* vedla jednání s vydavatelem o navýšení počtu odběratelů, o finanční podpoře novin, o redaktorech, o vhodných člancích apod.⁹⁰

Vydavatel Schmid si přál vydávat v Plzni list, který měl informovat o dění v zemi a ve městě, měl poskytovat nejružnější zajímavé a zábavné zprávy a měl rovněž čtenáře učit český jazyk. Rozhodně si však nepřál vytvořit platformu *Slovanské lípy*, nesouhlasil s radikalismem některých článků a prohlášení. Jeho cílem bylo oslovovat spíše majetné, konzervativní a umírněné plzeňské kruhy. Ve funkci redaktorů novin se vystřídali František Denk, Josef Stolz (Stolc) a Jan Belšán, aktivní členové plzeňské *Slovanské lípy*. Problémy vedly k tomu, že plzeňská *Slovanská lípa* uvažovala o založení vlastní tiskárny, aby mohla plně ovlivňovat obsah, tisk, úpravu a distribuci svého časopisu.

Plzeňský výbor *Slovanské lípy* sestavoval na únorovém zasedání přípis městské radě, v němž děkoval za vše, co pro město vykonala, a požadoval, aby i nadále pečovala o české národní záležitosti (zřízení českého gymnázia, české reálky, apelačního, obchodního a směnového soudu v Plzni).⁹¹

⁸⁹ Viz [104].

⁹⁰ Historie novin je přehledně zpracovaná v článku [V25]. Všechny výtisky *Posla ode Mže* jsou na adrese <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/1608076> [1.2.2023].

⁹¹ Text dopisu viz [Hr], s. 508, viz též [Sc29], s. 150. O průběhu schůze viz [112].

Výbor 6. února 1849 reagoval na dopis pražské *Lípy Slovanské*, která žádala o vyjádření souhlasu s *adresou důvěry Říšskému sněmu* zasedajícímu v Kroměříži. Výbor *adresu* jednomyslně odsouhlasil.⁹²

15. Smetanův odchod ze Slovanské lípy

Smetanovy politické aktivity neslo vedení tepelského kláštera značně nelibě. Na příkaz tepelského opata Mariana Josefa Heinla (opatem 1843 až 1867) musel Smetana 12. února 1849 své členství ve *Slovanské lípě* ukončit. Oznámil to na výborovém zasedání 6. února 1849; ve zprávě o jeho průběhu je uvedeno:

*Bylo oznámeno vystoupení p. prof. Smetany z výboru Sl. L., nemilými, zvláště osobními poměry přikázané.*⁹³

Plzeňská *Slovanská lípa* poděkovala svému prvnímu starostovi a jen nerada se s ním rozloučila. Písemně ocenila jeho práci a dala vyrobít děkovní dekret.⁹⁴ Pražské *Národní Nowiny* vedené Karlem Havlíčkem Borovským na Smetanovu vynucenou rezignaci reagovaly 5. května 1849 v rubrice *Wenkow* následující zprávou:

Půl dne, ba celý den by mohl sedět člověk a kausat do péra, a nadarmo by vymýšlel nějaké zvučné připovědky o pokroku vlasteneckém a o zkríšení a zvelebení národnosti, kdyby přitom chtěl mít na mysli Plzeň. – Mnohá města česká jsou vzdálenější od Prahy, nežli německá, o čemž by se mohla jenom zeměpisná pochybnost strhnouti. Také v Plzni jsou Čechové, ale oni musí jako křesťané mezi Turky (totiž 67) tiše a ve skrytosti dýchat, ba skoro jim není ani dýchání dovoleno, protože to je již přechwat ultračeský přes německou rovnoprávnost. Professorowi Smetanowi, jehož řádné smýšlení celý svět zná, zapověděl německý opat Tepelský choditi do Lípy Sl., i když Lípa toliko v čtenářskou společnost se přeměnila. Za to ale není nikomu zabráněno, choditi do druhého spolku k Waldekům, kde je duch (podle rovnoprávnosti) výhradně německý. – Od těch dob co Posel ode Mže zanikl, kwěte opět Pilsner Anzeiger samowládně s takowau blbau tendencí, že je Pražská Waage pravý Freigeist proti ni. Udržovati lid w hlauposti a slepém poslušenství, to je zwířecí pud všech gutgesintrů w swětě. Wčera podali jsme něco na ukázkou.⁹⁵ Knihař Schmid je ta hwězda na západě, co je císařstějsí nežli císař sám.

... Lid je na wenku zhusta špatně poučen o swém postawení, mnozí kněži předstawují mu všecko neštěstí jakoby pošlé jen z konstituce, a Národní Nowiny jsou w očích černožluťáků ohawnost všech ohawností, horší než prý

⁹² Viz [109].

⁹³ Viz [110].

⁹⁴ Viz [Dř], s. 57.

⁹⁵ Redakce ke slovu *ukázkou* připojila poznámku pod čarou: *Podobný článek dokazuje způsobem německé filosofie, že je Plzeň utraquistská, t. j. s přewahou německá čili vlastně jasně řečeno: německá. Nezdá se nám býti potřebno dokazowati, že Plzeň při takowém duchu není a nebude druhým městem v Čechách, jak se některý Plzeňský Němec domýšlí. K čemu také mluwiti, proti pýše a hlauposti sami bohové nadarmo bojují.*

jakobinismus we Francauzích. – Ještě jednu anekdotu. Z jedné obce přinesl rychtář jednoho dne na auřad do Plas knihy swé, a odewzdáváwe tyto swému p. wrchnímu oznamowal mu zazmušile, že ho obec posílá, aby složil swůj auřad a neměl nic wíce s předstawenými, protože prý se dobrotiwý císař Ferdinand beze wší příčiny poděkowal – tak že se nowému pořádku wěcí nemůže nijak důwěřowati.

Newím, jestli a kterak se wrchnímu podařilo, smířiti sobě obec a rychtáře, ale nežli se důwěra této wládě nawrátí, změni slunce tuším běh swůj a bude chodit od západu na wýchod. ([132], s. 422)

Autor zprávy měl pravdu – Smetana se na příkaz opata musel vzdát své činnosti ve *Slovanské lípě*. Opatovi vadila jak Smetanova politická aktivita, tak jeho boj za rovnoprávnost českého a německého jazyka. Domníval se, že je to proti zájmům tepelského kláštera.

Smetana přesto i nadále se *Slovanskou lípou* a s novinami *Posel ode Mže* spolupracoval, neboť například 17. února v novinách vyšly dvě bajky *Swjčka a sswábi* a *Orel a holubice* [Y-53], které kritizovaly lidské vlastnosti v kontextu dobové politiky. Dne 10. března a 21. března byl otištěn článek *Prostonárodní fysika*, v němž se autor zamýšlel nad tím, co je a k čemu je fyzika, čím se zabývá a proč je pro lidi užitečná.⁹⁶ Oznámené další pokračování již nevyšlo, neboť časopis *Posel ode Mže* zanikl. Práce byla sice nepodepsaná, je však pravděpodobné, že jejím autorem je Josef František Smetana.

Dne 18. března 1849, v předvečer Smetanova svátku, uspořádali studenti a členové *Slovanské lípy* pochod s pochodněmi a pěveckým zastaveníčkem pod okny jeho bytu. *Posel ode Mže* zveřejnil následující krátkou zprávu:

Dne 18. t. m. po 9. hodině večír se uspořádal pochodňový průwod pp. posluchačů filosofie k oslavení p. Prof. a Dr. Josefa Smetany, vůbec oblíbeného vlastimila.

Pod okny jeho bytu v bývalém jeptišském klášteře zastavil se četný průwod, a zvučné sbory české zazněly. P. Prof. promluvil několik jadrných slov co poděkowání, spolu podotkna, že vlast naděje skládá v dospívající vlasteneckou mládež, co hlučným „Sláva mu!“ „Sláva swobodě!“ opětováno bylo. ([124], s. 3)

Po Smetanově odchodu činnost plzeňské *Slovanské lípy* postupně upadala, již nebyla schopna zásadních aktivit. Na počátku března 1849 ještě projednala odeslání *adresy* na podporu *Kroměřížského sněmu*, kterou podepsalo 768 občanů (448 podpisů bylo z Plzně, 156 z okolních obcí a vesnic a 164 ze Stříbra a jeho okolí). Adresa též žádala, aby byly do Plzně zasilány stenografické zápisy ze zasedání sněmu. Práce na adrese byla zahájena ještě za Smetanova starostování.⁹⁷ O pomoc se získáváním podpisů se výbor obrátil na městskou radu Plzně, na výbor filiálky v Klatovech a též na vlastence ze Stříbra.⁹⁸

⁹⁶ Viz [115].

⁹⁷ Viz [112].

⁹⁸ Text *adresy* na městský úřad Plzně ze 13. února 1848 viz [Hr], s. 509–510, viz též

Dne 11. března 1849 uspořádala *Slovanská lípa* tichou vzpomínku na první výročí revoluce, která byla sice hojně navštívena, ale byla již jen smutnou připomínkou dřívějších nadějí. Účastníci se ani neveselili, ani nezpívali národní písně.⁹⁹

16. Konec Slovanské lípy

V zimě roku 1849 se plzeňská *Slovanská lípa* potýkala s nedodržováním zákona o jazykové rovnoprávnosti. Poukazovala na problém s plzeňskou národní gardou, jejíž velitel nechtěl dovolit šíření českých knih mezi gardisty a odmítal diskutovat o velení v české řeči. Tento problém se jí nepodařilo vyřešit. Na konci února se obrátila na pražskou *Lípu Slovanskou* a požádala ji o pomoc s problémem výuky na plzeňském gymnáziu. Stěžovala si na to, že gymnázium je české (což nebyla pravda) a katecheta Arnold Oldřich Šindelář již nechce učit náboženství v českém jazyce, ač dříve ochotně, rád a dobře učil nepovinný český jazyk a na počátku školního roku 1848/1849 s nadšením zahájil výuku náboženství česky. Neuvedla však příčiny této změny; lze jen spekulovat, zda to bylo jeho svobodné rozhodnutí nebo podřízení se vůli tepelského opata. Pražský výbor žádost projednal 3. února a doporučil, ať si plzeňský výbor tento problém řeší sám přímo se zemskou školní radou.¹⁰⁰

Slovanská lípa a noviny *Posel ode Mže* reagovaly na rozpuštění sněmu i zavedení březnové ústavy kritickými články. Členové *Slovanské lípy* odmítli oktrojovanou ústavu a odsoudili rozeznání sněmu.¹⁰¹ O to víc vítala *Slovanská lípa* Františka Škodu, bývalého poslance sněmu a oblíbeného plzeňského lékaře. Dne 12. března zorganizovala pochodňový průvod městem, před lékařovým domem byly zazpívány národní písně a provolána sláva.¹⁰² O týden později doktora Škodu přijala na výborovém zasedání, kde vyličil kroměřížská zasedání, rozpuštění sněmu a vojenský zásah.¹⁰³

Dne 17. března 1849 vešel v platnost nový *spolčovací zákon*. Jeden jeho článek zakazoval spolkům zakládat další pobočky a oddělení, spolky musely být samostatné, řádně registrované a nesměly mezi sebou spolupracovat. *Lípa Slovanská* v Praze neoficiálně vyzvala své filiálky, aby se změnila na čtenářské spolky nebo na jiné společnosti, aby ona sama mohla dál existovat a pracovat.¹⁰⁴ Silně se totiž obávala, že bude zrušena. Její zástupci navštívili pražské místodržitelství, aby získali nějaké informace. Byli uklidněni, že rušení

[Sc29], s. 152.

⁹⁹ Viz [117] (pozvánka na akci) a [119] (popis akce).

¹⁰⁰ Viz [114], kde je otištěna žádost Plzeňanů i odpověď pražského výboru.

¹⁰¹ Viz např. [122], resp. [Den2] (autorem tohoto článku byl František Denk). Viz též tučným písmem napsaná krátká zprávička [113].

¹⁰² Viz [119] (pozvánka na akci) a [121] (popis akce).

¹⁰³ Viz [125].

¹⁰⁴ O zrušení filiálek *Lípy Slovanské* se poprvé diskutovalo již na schůzi plzeňského výboru 5. března, kdy byla vyjádřena značná nelibost s tímto požadavkem. Viz [116].

povolených spolků se nechystá. Plzeňany o tom informovaly noviny *Posel ode Mže*, snažily se vyvrátit fámy a pověsti šířící se po Čechách.¹⁰⁵

Atmosféra ve společnosti houstla, proto již 12. března plzeňský výbor *Slovanské lípy* rokoval o změně stanov, zejména o tom, jak změnit článek, který upravoval otázku, kdo obdrží prostředky po zániku plzeňské *Slovanské lípy*. Jednomyslně bylo přijato, aby finance získala nástupnická společnost. Všeobecné mínění bylo, že národní spolky budou brzy zrušeny.¹⁰⁶

I v tomto napjatém čase nezapomínal zábavní odbor *Slovanské lípy* na kulturní život Plzeňanů; 18. března 1849 uspořádal divadelní představení ve prospěch plzeňských chudých. Na programu byla veselohra *Pašerové* od Ernsta Benjamina Salomona Raupacha (1784–1852) v překladu a úpravě Josefa Kajetána Tyla. Hra byla publikem dobře přijata.

Dne 19. března proběhlo další jednání plzeňského výboru, kde bylo odsouhlaseno, že finance z nyní nepotřebné sbírky na děla a výnosy z divadelního představení budou využity na spolkovou knihovnu.¹⁰⁷ *Slovanská lípa* se rozhodla rozšířit čítárnu o plně funkční knihovnu. O jejím vzniku se zmiňuje krátká nepodepsaná zpráva v *Poslu ode Mže*, která zároveň požadovala, aby byla sdělena informace, kde knihovna sídlí a kdo si může půjčovat knihy. Končila ostrou kritikou gymnaziální knihovny:

... Při tom mi napadá, že as před 4 neb 5 lety zdejší gymnasium z přízpěvků studujících se stalo oudem dědictví svatojanského. Kam as přišly ty knihy, jež gymnasium od jmenovaného spolku každoročně dostává? Ze studujících žádný ani neví, že právo má, tyto knihy sobě vypůjčovati. Či se uzavřely do skříně aby se neroztrhaly? ([118], s. 3)

17. Konec Posla ode Mže

Nový tiskový zákon postihl noviny *Posel ode Mže* – jeho první číslo vyšlo 14. října 1848, poslední 31. března 1849. V prvním roce bylo vydáno 23 čísel, ve druhém 25. Po celou dobu existence noviny bojovaly s nedostatkem odběratelů a pravděpodobně by zanikly i bez nového tiskového zákona, který požadoval u politických novin vydávaných „venkovským nakladatelem“ složení kauce ve výši 1 500 zlatých, která by propadla státu, kdyby vydavatel nebo redaktor řádně nedodržovali zákony a pravidla.

Schmid v novinách 7. března 1849 uvedl, že mají jen 125 pravidelných odběratelů. Napsal, že je nutné zvýšit jejich počet na 250, aby vydávání nebylo pro jeho tiskárnu zcela ztrátové. Stanovil lhůtu do 20. března, pak chtěl oznámit, zda bude ve vydávání pokračovat, resp. zda časopis zastaví. Zároveň žádal stávající odběratele, aby sehnali další zájemce o časopis.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Viz [128]. Písmena N. L. S. značí, že zpráva byla převzata z *Novin Lípy Slovanské*.

¹⁰⁶ Viz [120].

¹⁰⁷ Viz [126].

¹⁰⁸ Viz [Sjm1]. Poznamenejme, že ze Schmidovy zprávy je zřejmé, že noviny *Posel ode*

Dne 21. března 1849 noviny otiskly Schmidovo oznámení, že počet odběratelů se dostatečně nezvýšil, vydávání novin je pro něho značně nevýhodné, a proto bude od 1. dubna 1849 ukončeno. Poděkoval odběratelům za jejich zájem a redaktorům za jejich práci. Připojil, že je připraven na nový podnik, pokud pro něho nebude tak ztrátový.¹⁰⁹

O týden později se v *Poslu ode Mže* objevila krátká zpráva, patrně od redaktora Jana Belšána, že vydavatel Schmid je ochoten pokračovat ve vydávání novin i při současném malém počtu odběratelů, není však schopen složit zákonem požadovanou kauci. Bylo zřejmé, že se nikdo nenajde, kdo by kauci uhradil. Noviny musely zahynout. Ani *Slovanská lípa*, ani čeští vlastenci nechtěli vydávat nepolitický zábavný časopis. Německé noviny *Pilsner Anzeiger* zůstaly zachovány, neboť se profilyovaly jako nepolitický časopis, na něhož se kauce nevztahovala.¹¹⁰

Plzeňské noviny *Posel ode Mže*, první pravidelné české noviny v západních Čechách, zanikly pro nezájem Plzeňanů, kteří nedokázali ocenit jejich obsah (kritika rakouské politiky, germanizace a snah *Německého spolku*, podpora demokratické liberální monarchie, touha po svobodě a jazykové rovnoprávnosti, volání po lepším postavení Slovanů v rámci *Rakouské říše*, péče o řemeslnický stav, české školství, divadlo a kulturu, snaha o pozvednutí města, zájem o rozvoj venkova atd.). S rostoucími politickými problémy se začaly objevovat i problematické články obsahující hrubé výpady proti Němcům, Maďarům a židům, přehnané horování pro Chorvaty a Srby, nesmlouvavá kritika poslanců *Říšského sněmu* apod. Zdůrazněme, že v prvních číslech *Posla ode Mže* byly články i zprávy podepisovány celým jménem autora, později jen iniciálami, následně šiframi a jak atmosféra ve společnosti houstla a texty se radikalizovaly, zůstávaly zcela bez podpisů.¹¹¹

Josef František Smetana, který patřil k nevelké skupině vlastenců stojících u vzniku *Posla ode Mže*, se do něj snažil přispívat svými úvahami, prohlášeními i články. Rozhodně však neschvaloval obhroublé a laciné útoky. Zánik novin těžce nesl.

18. Čtenářský spolek

Dne 22. března 1849 sepsal výbor *Lípy Slovanské* v Praze svolání ke všem svým filiálkám a požádal je, jak již bylo řečeno, aby se transformovaly na samostatné čtenářské spolky, aby mohlo pražské centrum nadále působit. Svoji žádost zdůvodnil novým spolčovací zákonem. Současně je žádal, aby

---

Mže neodebírali ani všichni členové *Slovanské lípy* v Plzni, neboť jejich počet se pohyboval kolem dvou stovek.

¹⁰⁹ Viz [Sjm2].

¹¹⁰ Viz [130].

¹¹¹ O vývoji *Posla ode Mže*, příčinách jeho zániku, práci a názorech jednotlivých redaktorů viz [V25].

měly pochopení a tento krok provedly co nejrychleji s ohledem na nutnost pokračování pražského centra s celonárodním dopadem.¹¹²

Výše zmíněné události vedly k tomu, že se 24. března 1849 plzeňská *Slovanská lípa* musela proměnit v nepolitický čtenářský spolek. Byla to jediná možnost, jak zachránit alespoň kulturně-vzdělávací aktivity. Na jednání výboru a členské základny bylo oznámeno, že si nový spolek ponechá původní jméno, neboť to nebylo nikým zakázáno. Rokovalo se o nových stanovách, navrhovaly se časopisy a noviny, které měl čtenářský spolek odebírat v dalším čtvrtletí. Diskuse zůstala otevřená, byla obava, že nový tiskový zákon stanovující vysoké kauce povede k zániku řady časopisů a novin, což skutečně brzy nastalo. Čtenářský spolek se usnesl, že jeho hlavním cílem bude udržení provozu čítárny a knihovny, která bude volně přístupná všem členům. Stanovil, že členem se může stát každý bezúhonný člověk, který řádně každý měsíc zaplatí příspěvek 12 krejcarů. Spolek si zvolil nové vedení – pokladníkem se stal Jan Belšán a pořadatelem pan Adámek.¹¹³

Jan Belšán informoval již 24. března 1849 plzeňský magistrát, že se *Slovanská lípa* podle nového spolčovacího zákona přeměnila na samostatný čtenářský spolek a k oznámení připojil pětibodové stanovy.¹¹⁴ Čtenářský spolek si musel počínat velmi opatrně, musel se oprostít od vši politiky a jednat rozvážně, nechtěl-li vyprovokovat úřady a dospět k zákazu činnosti a k rozpuštění.

Přeměnu *Slovanské lípy* na pouhý čtenářský spolek přijala radikálně laděná vlastenecká společnost s nesouhlasem a nepochopením. Rozhodla se, že v noci 15. dubna 1849 uspořádá „kočičinu“, aby košťaty vymetla ty, kteří se bez boje vzdali politické činnosti a smířili se s novým spolčovacím zákonem. Členové čtenářského spolku se o chystané akci dozvěděli a právem se obávali, že by mohla přerůst v akci s nepříjemnými následky. Protože se nechtěli dostat do konfliktu, raději spolkové prostory, které měli v hostinci *U Zlatého anděla*, předčasně uzavřeli a knihy, časopisy a cenné věci odnesli. Ve čtvrt na jedenáct pronikl rozvášněný dav do spolkových místností, ale protože zde nikoho nenašel, odtáhl s nepořízenou. Pouze poškodil část spolkového majetku.¹¹⁵ Na domy konzervativně smýšlejících občanů (tzv. zpátečníků) radikálové malovali číslo 67, odkazující na 67 pražských měšťanů, kteří žádali generála Windischgrätze o potrestání viníků pražského červnového povstání.¹¹⁶

Po této provokaci se mnozí členové plzeňské *Slovanské lípy* (nyní čtenářského spolku) rozhodli ukončit své členství, neboť se nechtěli stát cílem dalších podobných útoků a neměli zájem dostat se do hledáčku policie a objevit se mezi sledovanými občany.

¹¹² Viz [127].

¹¹³ Více o průběhu schůze viz [129]. Datum schůzky je správné; noviny z 28. 3. o ní píší jako o schůzce konané 29. 3., což je rozpor. Schůzka se konala 24. 3., viz [Čp3].

¹¹⁴ Text Belšánova oznámení viz [Hr], s. 513, resp. [Sc29], s. 155.

¹¹⁵ Viz [Hr], s. 515, a [Sc29], s. 157.

¹¹⁶ Viz [Hr], s. 515, též [Čp3], a [Sc29], s. 157. O kočičinách pak zejména [Sc40].

Dne 4. září roku 1849 byl čtenářský spolek plzeňské *Slovanské lípy* úředně rozpuštěn, čítárna a půjčovna časopisů a knih musela být uzavřena.¹¹⁷ Knihovnu podle přání nejvytrvalejších členů spolku převzal Hynek Schiebl, který na počátku padesátých let provozoval soukromou půjčovnu knih pro zábavu a poučení. Podle dohody za prostředky získané z půjčování spolkových knih pořizoval další knihy, obstarával převazby apod. Noty přešly do rukou malé skupiny tvořící pěvecký kroužek.¹¹⁸ Zanikla však čítárna českých časopisů, jak se můžeme dočíst ve vzpomínce Schieblova syna Jaroslava:

... Zrušením „Slovanské Lípy“ přišel však český živel v Plzni o svoji čítárnu českých novin. S ohledem na politické poměry nechtěl se odhodlati v městě žádný hostinec k vyložení českých časopisů, které mladí měšťané, seskupení kolem prof. Smetany, byli ochotni předpláceti. Po nějakém čase podařilo se přiměti restaurátéra na Lochotíně, aby toto vykládání českých časopisů ve svých hostinských místnostech trpěl. Sem docházeli pravidelně k večeru ku čtení novin vlastenci plzeňští. Avšak záhy i to bylo zmařeno. Na právovárečný výbor, sestávající tehdež skorem veskrze z měšťanů sice českého původu, ale následkem tehdejších germanisačních vlivů německy cítících, bylo císařskými úřady působeno, aby tuto českou čítárnu netrpěl, a tak se stalo, že jednoho dne přišel na Lochotín „einer von die dreizehn“, jak si říkali členové právovárečného výboru, a důvěrně poradil hostinskému, aby se nějakým způsobem těch českých novin zbavil. Úzkostlivý hostinský tomuto vyzvání vyhověl a prosebně přednesl prof. Smetanovi, co mu bylo uloženo. Většina aktivních členů probuzeneckého hnutí v Plzni byla tehdy ještě pod policejní dohlídkou a tu se dalo takové okolnosti těžce odporovati. Mlynář Pecháček navrhl však, aby se česká čítárna přestěhovala do hostince „U bílého beránka“, neboť hostinský této místnosti prohlásil, že se nebojí ani čerta, tím méně pak pánů od krajského soudu. Zde pobyla tedy česká čítárna po nějakou dobu, až úřední absolutistický tlak poněkud povolil a v městě našla se hospoda, která převzala úkol čítárny „U bílého beránka“. ([Sc39], s. 2)

Slovanská lípa v Plzni existovala jen krátce, byla však prvním moderním politickým uskupením ve městě. Měla vliv na národní uvědomění města, na krátkodobý rozvoj politického, kulturního i společenského života. Politicky jí pravděpodobně uškodilo, že byla ve stínu Prahy a byla až příliš oddaná pražským liberálům. Oslovila tak mladou inteligenci, nezískala však podporu větší části měšťanů. Její členové se i po jejím zrušení nadále neformálně scházeli v hostinci *U Bílé růže* nebo za městem v hostinci *U Bílého beránka*, později se část bývalých členů scházela v hostinci pana Vogla v Říšské ulici (profesoři, duchovní, úředníci a obchodníci) a část v hostinci pana Holuba (řemeslníci). Důležité porady se konaly v knihkupectví Hynka Schiebla nebo v písařně obchodu Adolfa Feyerfeila.¹¹⁹

¹¹⁷ Viz [Hr], s. 512–513.

¹¹⁸ Viz [Pil], s. 41, a [Sc29], s. 157.

¹¹⁹ Viz [Hr], s. 512–513, viz též [Sc5], s. 46–47. O historii plzeňské *Slovanské lípy* viz např. [Sc4], [Sc29] a [S8].

Zánik *Slovanské lípy* na jaře roku 1849 zpřetrhal slibně nastartovanou spolupráci vlastenců Plzně, Stříbra a dalších měst.

19. Smetanovo zklamání

Naděje, kterou přinesl rok 1848, vzala rychle za své. Smetana byl zklamán a silně roztrpčen. Svou nespokojenost dával najevo, dovolil si *U Bílé růže* zpívat *Requiem Rakousku*, kde byla narážka na problémy s ústavou ([Fe7], s. 30):

Co nám dal pán dobrotivý / vzal nám zas urputný kluk!

Poslední sloka rovněž provokovala:

*Spolehej se na bodáky, / jejich dav se zachvěje,
když národ skrz své jonáky / v krutém boji zapěje:
Třes se, až ti zazní v uších / slovo: »Finis Austriae«.¹²⁰*

Závěrečnými slovy se Smetana definitivně rozloučil s myšlenkami austroslavismu, které propagovali někteří významní představitelé českého politického i kulturního života.¹²¹

K dobré náladě nepřispívaly ani zprávy z Prahy. V noci z 9. na 10. května 1849 byli v Praze zatčeni hlavní účastníci plánovaného povstání, které mělo vypuknout 12. května. Nad Prahou byl vyhlášen stav obležení, který trval až do 1. září 1853. Byla zcela zrušena svoboda spolčovací, tisk byl postaven pod dozor úřadů, pokračovaly domovní prohlídky a zatýkání. Doba dávala mnoho příležitostí lidem nevalného charakteru – patolízalům, různým fízlům a udavačům.

O své naději a následném zklamání si Smetana po porážce revoluce do svého deníku napsal:

Ó, s jakou radostí uvítal jsem dobu tuto ... Nepřátelé všeho pokroku a všeliké opravy i národnosti naší tenkrát umkli, zalézající ve světle nastalém do skulin svých a později teprve vylezli, když nastala temnost stínů bodáků. ([Dř], s. 55)

20. Obecní řád města Plzně

V souvislosti s rokem 1849 je nutno zmínit ještě jednu Smetanovu důležitou aktivitu, která se dotýkala Plzně a její městské správy. Smetana se svými přáteli (tzv. *Výbor porady obecního řádu*) sepsal návrh *Obecního řádu města*

¹²⁰ Strojopisný opis celé Smetanovy básně nadepsaný jako *Národní hymna improvisovaná ke dnu 12. března 1849* je uložen ve fondu [SJ], dokument č. 5947-83/35.

¹²¹ Revoluční události a následky porážky revoluce v Plzni (zánik spolkového života, omezení podnikatelských aktivit města, policejní sledování osob atd.) jsou stručně vylíčeny v [Mch], s. 96–98, [Čp3], [Sc5], [Sc41], [206], č. 7 z 22. 1., s. 1–2, č. 8 z 25. 1., s. 1–2, č. 9 z 29. 1., s. 2, č. 11 z 5. 2., s. 1–2, [S8] aj.

Plzně. Moderně formulovaný řád se skládal ze 113 paragrafů, které postihovaly chod a řízení města. Nejprve vymezovaly strukturu Plzně, pak definovaly členy městské obce a zabývaly se otázkami získání a ztráty domovského městského práva, definovaly vztah občanů k obci, jejich povinnosti a práva. Velkou pozornost věnovaly městskému úřadu (složení, volby, práva, povinnosti a kontrola), ujasňovaly právo občanů volit a být volen do obecních orgánů. Pečlivě popisovaly volbu výboru, radních a starosty, jejich úkoly, postavení, práva a povinnosti. Neopominuly ani správu městského majetku (výnosy, schodky, dluhy) a kontrolu hospodaření města. Dotýkaly se též ustanovení a fungování městské policie, péče o chudé a otázek zřizování městských školních, zdravotních a náboženských nadací. Stanovovaly správný postup vedení schůzí rady, výboru, zasedání radních, písemných protokolů apod.

Hynek Schiebl na existenci *Obecního řádu města Plzně* upozornil roku 1893 v *Nových plzeňských novinách*.¹²² Měl k dispozici originál řádu, který Smetana vlastnoručně sepsal roku 1849, a přislíbil, že jej v novinách otiskne. Skutečně tak učinil a vydal jej v osmi částech roku 1893.¹²³

Nepodařilo se zjistit, zda byl Smetanův řád města Plzně někdy pro chod města použit. Vzhledem k poměrně modernímu pojetí (až na získávání městského práva, vyloučení žen a odsouzených z voleb apod.) a výsledkům revoluce roku 1848 byl pro konzervativní plzeňské kruhy, které město v padesátých letech ovládly, nepřijatelný. Je to pozoruhodný dokument, který ukazuje úroveň demokratického myšlení jeho tvůrce a zájem o co nejlepší správu a řízení města. Jednotlivé paragrafy řádu jsou přesně, stručně, výstižně a srozumitelně formulovány, jsou přehledně a logicky strukturovány a členěny do větších celků.

21. Erby a rodokmeny

Všechny události v Plzni, do nichž se Smetana aktivně zapojil v roce 1849, však nebyly zcela vážné. Z dnešního hlediska se jako úsměvná jeví příhoda s erby. Řada bohatých a dobře prosperujících měšťanů, obchodníků či řemeslníků toužila po hodnostech, titulech, slavné rodové historii apod. V lednu roku 1849 do Plzně dorazil malíř E. Seyfert z Lipska, který vystupoval jako uznávaný genealog a heraldik. Nabízel, že vyhledá historické dokumenty a vytvoří správné historické rodové erby. Pronikl mezi lačnou a nevzdělanou plzeňskou smetánku a své služby začal úspěšně nabízet (a prodávat) za 25 zlatých. Dokonce uveřejňoval inzeráty v denním tisku, kterými své výnosné podnikání rozšířil na Rokycany, Klatovy, Stříbro, Stod, Plasy, Nepomuk, Kralovice, Přeštice, Domažlice, Sušici aj.¹²⁴

¹²² Viz [213].

¹²³ Viz *První pokusy o zjednání vlastního statutu pro Plzeň z r. 1849* [Y-88]. Ve fondu [SJ] je uložen rukopis *Obecní řád města Plzně* (dokument č. 5921–83/9), který Smetana sepsal na přání několika členů plzeňské *Slovanské lípy*. Jedná se o čtyři hustě popsané dvojlisty, tj. 16 stran. Až na drobné jazykové úpravy se shoduje s Schieblovým vydáním z roku 1893 (viz [214]).

¹²⁴ Viz např. *Pilsner Anzeiger* 3(1849), č. 10 ze 4. 2.

Smetana jako znalec historie, který dobře znal časovou náročnost bádání, varoval lehkomyšlné občany, aby si takto nepožívali rodokmeny a nenechávali si vyrábět bezcenné rodové erby. Nebyl však vyslyšen, neboť touha po erbech byla veliká. Teprve Tomáš Khüry, majitel keramičky uspěl, když v *Poslu ode Mže* uveřejnil návštěví, které varovalo před podvodnou činností saského malíře.¹²⁵ Ten pak raději Plzeň opustil a přesunul svoji úspěšnou živnost do Prahy.¹²⁶

22. Dopad revoluce na plzeňské školství

S rokem 1848 přišla změna v organizaci středního školství. V celé *Rakouské říši* byly od roku 1849 filozofické ústavy připojeny ke gymnáziím. Smetana tedy od té doby vyučoval na gymnáziu. Řadu let se statečně snažil prosazovat výuku českého jazyka,¹²⁷ například 6. května 1848 předložil profesorskému sboru návrh, aby se na gymnáziu počínaje novým školním rokem začalo učit česky, což vyvolalo značný odpor prefekta i některých jeho kolegů.¹²⁸ Většina pedagogů byla německého původu, netoužila po dvojjazyčné škole, resp. nebyla schopna či ochotna česky učit.

Smetanův boj o výuku českého jazyka a především v českém jazyce barvitě poslal Václav Lhotka (1931–1963) roku 1955 v květnatém článku *Vzpomínka na J. F. Smetanu, demokrata a vlastence* [Lho]. Ocitujme delší pasáž z jeho článku, i když lze vážně pochybovat o její autenticitě:

Jedna z velkých místností premonstrátského gymnasia v Plzni ... je zaplněna profesory, příslušníky německého církevního řádu premonstrátů v Teplé. Jsme svědky profesorské porady, o jejímž průběhu nejmladší člen sboru hustě pokrývá švabachem listy papíru. Schůze je vedena v ostrém duchu, přítomní cítí ve vzduchu nebezpečné novoty. Prefekt gymnasia P. Zauper ... promlouvá rozhorlenými slovy: „Je smutné, vážení kolegové, že v našem městě je spolek, usilující o počestění našeho německého gymnasia. Jak by přišli němečtí studenti k tomu, aby se vyučovalo i česky?“

Ve starých tlustých zdech gymnasia není teplo, neboť je teprve květen, ale žádnému z profesorů není zima. Všechny rozechřívá ohnivé slovo.

J. F. Smetana, přesto, že si váží prefekta Zaupra jako vynikajícího myslitele i jako svého představeného, se přihlásí o slovo: „Je nutno, aby se oběma národnostem dostalo stejných možností, aby se i česky přednášelo ...“ Jeho řeč vyvolává bouři nevole a je odmítnuta.

Po poradě usedá vlastenecký buditel ve své malé, matně osvětlené pracovně. Ohnutý, brýle na očích, před sebou množství knih a svazky německých i českých novin. Ve stole má velkou zásobu čistých papírů, nařezaných na úzké proužky,

¹²⁵ Viz [105].

¹²⁶ O kauze viz [Sc41].

¹²⁷ Viz např. [Heř], [Na] a [Lr1].

¹²⁸ Viz [Fe5], s. 47.

na nichž drobnými literami glosuje novinářské články i tlustá vědecká díla. V plzeňském městském archivu je zachováno několik set těchto Smetanových výpisků a poznámek, jež jsou nám drahým svědectvím Smetanovy lásky k lidu. – Smetana sedl a přemýšlí o poradě, která neskončila tak, jak si přál. Ale ví, že brzy dojde na jeho slova.

Zatím ani prefekt Zauper nespí. Je rozčilen na nejvyšší míru. Je přece na pováženou, že člen řádu premonstrátů je hlavou buřičského spolku v Plzni, Slovanské lípy. Prefekt uvažuje, že bude muset opět o Smetanovi podat nepěknou zprávu opatu řádu v Teplé, aby buřiči byly připomenuty jeho povinnosti.

([Lho], s. 2)¹²⁹

Smetana své snahy nevzdal a znovu a znovu prosazoval výuku v českém jazyce. Kronika plzeňského gymnázia a německé protokoly ze zasedání profesorského sboru o bojích za rovnoprávnost češtiny takřka mlčí. Lepší informace poskytují Smetanovy deníky, jimž autor svěřoval své myšlenky a úvahy. Byl si plně vědom, že právo stojí na jeho straně, že jazyková rovnoprávnost byla přijata jako základní státní právo, ale nebyla dodržována. Nakonec dosáhl toho, že na počátku školního roku 1848/1849 prefekt souhlasil s vydáním prohlášení, že se budou všichni žáci povinně učit český jazyk a česky se bude učit též náboženství, přírodopis, dějepis a zeměpis. V prohlášení stálo, že výuka těchto předmětů bude dvojjazyčná, pokud bude ve třídě více německých žáků neznalých českého jazyka. Nebyla to však jeho svobodná vůle, musel vyhovět dekretu č. 9216 z 10. října 1848, jímž se zaváděla povinnost výuky v zemském jazyce (např. v českém jazyce na středních školách v českých zemích).¹³⁰

Čeští studenti přijali zavedení české výuky s velkým nadšením, jak ukazuje následující úryvek:

... Čeština má ve školách i před právem panovati. Muži obau jazyků mocní, mají mládež nadějnau, na niž celý národ zrak svůj obrací, od níž blaho své očekává, učiti vědám w obau jazycích. – I očekávali jsme s dychtivostí newyslownau začátek škol, by jsme widěli w skutek uведенé přislíbení stranu české přednášky, a jistě zaradowalo se srdce naše, když z mnohých míst zprávy utěšené o ustanowení českých učitelů nás došli. Jak mile nás překwapil p. prof. Šindelář, když po prvé w chrámu Páně gymnasiálním s kazatelny w mateřském jazyku mládeži powinnosti študujícího jinocha na srdce kládl; jak přemilé jsme byli též překvapení slyšíce, že slawně známý po wlastech Slowanských p. Dr. Smetana (sláwa a díky wřelé wlastenci horliwému!) w obau rocích filosofie předměty své česky i německy přednášeti začal. Ale – jak nemile nás překwapili ti druzi p. professorowé w filosofii, když jeden jak druhý předměty své w němčině přednášeti začali! – Kdež tedy je ta rownopráwnost obau řečí w školách? Proč se nepřednáší w češtině? Proto-li, že p. professorové Němci jsau,

¹²⁹ O Smetanově boji pojednává též [Š7], s. 374–375, kde je uvedeno, že první střet měl nastat 6. května 1848.

¹³⁰ Prohlášení pod názvem *Ueber den böhmischen Unterricht am Pilsner Gymnasium* vyšlo 29. října 1848 v novinách *Pilsner Anzeiger* (č. 87, s. 2). Více viz kapitola věnovaná plzeňským školám vedeným premonstráty v prvním svazku této monografie.

a českého jazyka neschopní? Máme-li nedůstatek mužů obou jazyků schopných, že by se Plzeňský ústav školní mateřčiny odřící musil? Proč se nedosadili na místa neschopných schopnější? Má se to ponechati času? Ano, ano, čas to přinese! Když se hned nezakročí, děle třeba ochábne mysl, a konečně by to snad muselo zůstat při starém copu!? Welmi lítostně by to zajisté každého Čecha dojalo, kdyby owoce swobody dozráti nemělo, ale zwadlé upadlo, aniž lahodností swau koho bylo oblažilo. Že by w Plzni auplně zřízení škol českých nejen nižších welmi záhodné a prospěšné bylo pochybowati nelze. Proč tedy měšťanstwo o to neusiluje, aby se zřídily? Proč tak chladně se chowá? Nuže tedy wstaňte wy měšťanostowé Plzně staroslawné, a dokažte že Češi jste, že wlast a národ swůj milujete, wstaňte, a s sjednocenau silau pracujte o to, by jste české školy měli w staročeském městě swém. Příkladu tohoto chwálibtebného následowati budau rada i mnohá jiná místa. Nelitujte Němců, kteří by wám zřízením Českých škol ubýti mohli, neboť přibýde wám místo nich zajisté mnoho Čechů! – Lípa slowanská u wás počíná; spojte se s ní, nechť wás u wywedení účele wasého podporuje, nechť ona s wámi sjednocena pracuje na úkonu, za jehož to w skutek uwedení u celého českého národu si wydobydete sláwu a zásluhu welkau, a spolu také dokažete, že hodni jste předků slawných! ([90], s. 2)¹³¹

Příspěvek studenta současně ukazoval, jak rozjitřená situace byla v Plzni na počátku školního roku 1848/1849. Volání po odstranění německých profesorů, kteří nebyli schopni nebo ochotni vyučovat česky, a hlasité výzvy k založení českých škol jistě vyvolávaly obavy o existenci německé školy vedené premonstráty, a vedly ke sporům a problémům uvnitř pedagogického sboru.

Slib dvojjazyčné výuky nebyl naplněn, protože jen část pedagogického sboru byla schopna vyučovat v obou zemských jazycích, a navíc poukazovala na nedostatek vhodných českých učebních textů. Většina výuky i nadále probíhala v německém jazyce.

Smetana se nespokojil s pouhými proklamacemi, že je nutno vyučovat český jazyk, resp. odborné předměty učit česky. Byl si vědom toho, že k výuce je nutno zajistit i vhodnou literaturu, kterou by mohli užívat jak učitelé, tak studenti. Nečekal, jak jednání v pedagogickém sboru dopadnou. Již 5. května 1848 napsal Václavu Hankovi tato slova:

... Na zdejších gymnasium konečně začínají také česky učit a tudy je [učebnice Pravopisu českého ...] potřebuji. Až za ně peníze seberu poděkowání Wám odedwdám nebo o prázdninách osobně přinesu. Dejž jen Bůh abychom se jich we zdrawí a w míru dočkali, aby nás Němci zatím nepobili, jak se proti nám durdí, že do Frankfurtu nechceme.¹³²

Smetana a jeho čeští kolegové a přátelé tak na krátký čas dosáhli možnosti vyučovat česky. Připomeňme, že školní rok 1848/1849 nebyl zahájen 1. října,

¹³¹ Redakce za poslední slovo připojila tuto poznámku: *Jinochowé drazí! Jinochowé čeští! dostanete, musí se Wám dostat práwa, kteréhož Wám přírodau a zákony uděleno, třebas by se i leckdos z Wasích posawádních učitelů domýšlel, že w 5ti nebo w 10ti letech žádného nebude, kterýby české čítal knihy. (s. 2–3)*

¹³² Smetanův dopis je uložen ve fondu [VH].

jak bývalo zvykem, ale až 3. listopadu, neboť revoluční nálady ve společnosti vzdělávání příliš nepřály.¹³³

Smetana již dlouho snil o tom, že bude v Čechách založeno české gymnázium, které umožní vzdělávat studenty v jejich mateřském jazyce. Když roku 1847 žádaly *Pražské Nowiny* své čtenáře, aby zasílali návrhy, jak oslavit pět století existence pražské univerzity, Smetana si do svého zápisníku zapsal:

Můj návrh jest následující: Ať měšťanstvo pražské zadá žádost ku vládě, aby jedno ze tří gymnasií pražských českým gymnasiem učiněno bylo, t. j. aby předměty, na jiných v němčině přednášené, jazykem českým se přednášely. Vždyť i Poláci v Poznani mají svá gymnasia polská, pročby Čechové v celém království Českém neměli míti aspoň jediné české? Či snad toho méně hodni jsou? Jaká by to byla výhoda pro mládež českou, kdyby nebyla nucena z jazyka mateřského do němčiny, a z té teprv do latiny a řečtiny přecházeti, nébrž bezprostředně jazykem českým řečím těmto se učiti mohla. Jaký prospěch by činiti musela v studiích klasických a ve všech předmětech, kdyby se jí jazykem úplně srozumitelným přednášely! – Když to od vlády povoleno bude, potom slavnost pětistyletou slavným průvodem mládeže české do gymnasium českého slaviti budeme! ([Schw2], s. 8)¹³⁴

Smetana zdůrazňoval, že si všichni vlastenci stěžují na nedostatek českých škol, ale nikdo jejich zřízení veřejně nežadá, ani čeští stavové, ani čeští měšťané. Nikdo se nedožaduje toho, co národu právem patří.

Poznamenejme, že Smetana tehdy nebyl jediný, kdo se v Plzni chopil příležitosti vyučovat český jazyk. Jeho přítel a kolega Hugo Jan Nepomuk Karlík zahájil 31. října 1849 výuku českého jazyka pro „nestudenty“. Každou středu a neděli od 15. do 16. hodiny vyučoval češtinu v gymnaziální třídě, v níž sídlila oktáva. Bezplatně zdokonaloval Plzeňany ve znalostech češtiny.¹³⁵

Revoluční události v Plzni vedly ke zřízení české městské střední školy – české realky. Město si jako jejího ředitele vybralo Josefa Františka Smetanu. Ten však musel na příkaz opata vedení školy odmítnout.¹³⁶

23. Plzeňské gymnázium na přelomu čtyřicátých a padesátých let

Od školního roku 1849/1850 byl v Plzni zrušen Filozofický ústav a původní šestitřídní gymnázium bylo přeměněno na *klasické osmitřídní gymnázium*.¹³⁷

¹³³ Více viz kapitola o plzeňském gymnáziu vedeném premonstráty v prvním svazku této monografie.

¹³⁴ Úplné znění Smetanova zápisu včetně dobového pravopisu viz [Š7], s. 373–374. Originální znění Smetanova *Návrhu* je v jeho *Zápisníku od roku 1847*, který je ve fondu [SJ], dokument č. 5927-83/15, s. 2.

¹³⁵ Viz [Karl].

¹³⁶ Ve fondu [SJ], č. 5922–83/10, je uložen německy psaný dopis, který Smetana sepsal 22. 8. 1850 v Mariánských Lázních a zaslal městské radě. Oznamoval, že pro nově vzniklou osobní překážku nemůže přijmout nabízené místo profesora na nově vzniklé realce (viz dokument č. 5922–83/10 ve fondu [SJ]). Dopis je otištěn v [Š1], s. 20, resp. v [Š6], s. 529–530.

¹³⁷ Viz kapitola pojednávající o premonstrátských školách v Plzni v prvním svazku této

Smetana byl převeden na gymnázium, stal se gymnaziálním profesorem fyziky a přírodopisu a současně seniorem sboru, neboť mu byla započítána pedagogická kariéra od roku 1831. Začal podléhat řediteli školy a musel se řídit nejen pevnými osnovami, ale i ředitelovými pokyny. Vyučoval prakticky ve všech třídách, týdně míval 17 až 18 hodin, nikdy však nepůsobil jako třídní učitel. Byla to pro něho značná změna, neboť až do zrušení Filozofického ústavu učil vždy jen dvě třídy dospělých mladých mužů. Nyní vyučoval v pěti i více třídách malé a dospívající chlapce. Musel tedy změnit obsah i styl výuky. Přechodem na gymnázium se Smetanovi výrazně zvýšila vyučovací povinnost;¹³⁸ na ústavu míval jen 8 povinných hodin fyziky, 2 nepovinné hodiny přírodopisu a 2 nepovinné hodiny češtiny.¹³⁹ Navíc měl i nadále na starosti fyzikální kabinet.¹⁴⁰

Spolu se Smetanou byli z Filozofického ústavu na gymnázium přesunuti Leonard Lenz, profesor dějepisu, Gottfried Wenzl Böckl, profesor matematiky a filologie, a Maurus Pfannerer, profesor filozofie a pedagogiky. V roce 1850 na gymnázium působil ředitel a deset profesorů, všechna místa byla obsazena plně kvalifikovanými pedagogy.¹⁴¹

Obdiv, který Smetana u studentů vzbuzoval, a styl jeho výuky popsal Václav Naxera, který na přelomu čtyřicátých a padesátých let 19. století na plzeňském gymnázium studoval:

... Smetana nikdy nepřinesl knihy, přednášel z paměti dějiny, fyziku, astronomii, paleontologii, stoje před žáky nebo přecházeje; mluvil krásně vzletným slohem, takže žáci poslouchali s utajeným dechem; nadšení jeho rostlo, když nám vypravoval o slávě naší vlasti, našeho národa, když velebil muže o vlast a národ velice zasloužilé; jeho slova utkvívala v paměti ... ([Fe5], s. 52–53)

---

monografie.

¹³⁸ Viz výroční zpráva školy *Jahresbericht des k. k. Gymnasiums zu Pilsen für das Schuljahr 1850/51*, Pilsen, 1851.

¹³⁹ Jak víme z archivních materiálů uložených ve fondu [PT], Smetana kromě fyziky učil nepovinný český jazyk (neplacená výuka, 2 hodiny týdně pro oba ročníky ústavu, resp. pro každý ročník zvlášť) a nepovinný přírodopis (2 hodiny týdně pro první ročník ústavu).

¹⁴⁰ O významu a vývoji fyzikálního kabinetu je pojednáno v kapitole o plzeňských školách vedených premonstráty v prvním svazku této monografie. Ve fondu [FÚ] jsou v kartonu č. 1563 uloženy inventáře fyzikálního kabinetu, zprávy správce o nárůstu počtu pomůcek a jejich nákupu, o vyúčtování státní finanční dotace, která činila 150 zlatých ročně, žádosti o dotace a dobrozdání ředitele školy o účelném nákupu pomůcek a jejich řádném využívání. Ze zpráv je patrné, že Smetana se snažil nakupovat kvalitní pomůcky, sledoval jejich nabídky, pečlivě vedl inventář kabinetu, a to i v době, kdy ztrácel zrak. Viz též kniha *Berechnung der kleineren Ausgaben, u. des Bibliothek-zuwachses am k. pilsner Gymnasium 1833* ([NSG], inv. č. 13b26), která zaznamenávala nákupy knih a pomůcek za roky 1833 až 1864.

Smetanův podklad pro vyúčtování dotace na pomůcky zakoupené pro fyzikální kabinet ve školním roce 1841/1842 z 6. srpna 1842 je uložen v [Ch-20]. Dokládá, že z dotace 100 zlatých nebylo vyčerpáno 13 zlatých a 56 krejcarů. Smetana nakoupil např. držáky na přístroje, pouzdro na teploměr, galvanické zdroje, materiál pro pokusy, věci nezbytné pro daguerrotypii. Doplníme pro úplnost, že Smetana roku 1850 vypracoval též podrobný inventář školního muzea, viz *Inventarium des Gymnasial=Museums 1850*, [NSG], inv. č. 13b25.

¹⁴¹ Viz hlášení c. k. místodržitelství v Praze o personálním stavu gymnázia po smrti ředitele Josefa Stanislava Zaupra, které je stručně zapsáno v *Gestions ... 1844–1861* neboli *Podacím protokolu ... 1844–1861*, [NSG], inv. č. 13d28, k 6. lednu 1851.

Smetana byl výborný učitel. O rakouském vzdělávacím systému a úrovni gymnaziálního vzdělání si však nedělal žádné iluze, jak dokládá jeho ostře kritická báseň *Hostina* z první poloviny padesátých let ([Y-107], s. 45–47):

*Švarní musy synové / sem k tabuli hotové
chodí v jistou hodinu / na duševní hostinu.*

*Kuchaři jim dvanáctero / jídel strojí dost a dost,
každý žádá, by od něho / nejvíc snědl každý host.*

*První dává polívku, / základ všeho záživku,
písmem svatým solenou, / peklem notně pepřenou.*

*Druhý zve k hovězině, / připravené po latině,
slyšet ho však stýskati, / že jim nechce chutnati.*

*Nejvíc třetí k hostině / dává z řecké kuchyně:
Zadělané Sofoklesky, / smažené Demosthenesky,
až od těchto lahůdek / kormoutí se žaludek.*

*Čtvrtý dává z pekáče / trojhrany a koláče,
přímký, křivky, muří nohy, / tupé úhle, ostré rohy,
mnohý, než jich ukousal, / zuby sobě vylámal.*

*Ten německé zelí snáší / k stolu, onen českou kaši,
ten poroučí cerbuláty, / historické suché hnáty,
onen chválí vysoce / přirozené ovoce.*

*Sotva všecko shtali, / žaludky si přecpali,
tu pan dozorce neváhá, / do krků jim prstem sahá,
a kdo všecko vychrlil, — / za zralého uznán byl.*

Smetanovu výuku neoceňovali jen studenti, ale i nadřízení. V *Knize normálií ... 1850–1859* pod číslem 4879 najdeme zápis z 25. května 1853, v němž je uvedeno, že inspekce neboli vizitace zemských školních orgánů konstatovala na plzeňském gymnáziu pečlivé a prozíravé vedení, uspokojivý stav vyučování i nadací a disciplinu k naprosté spokojenosti. Uznání bylo prostřednictvím dekretů vysloveno profesoru Josefu Františku Smetanovi a Gottfriedu Wenzlu Böcklovi.¹⁴²

¹⁴² Viz *Normalien Buch ... 1850–1859* neboli *Knihy normálií ... 1850–1859*, [NSG], inv. č. 13d19, nr. 4879.

24. Přírodovědný spolek *Lotos*

Roku 1848 vznikl přírodovědný spolek *Lotos* (*Naturhistorischer Verein „Lotos“ in Prag* neboli *Jednota přírodopisná LOTOS v Praze*), který měl mít dvojjazyčný charakter. Brzy se však přeměnil na čistě německý přírodovědecký spolek. U jeho zrodu stál Friedrich Anton Kolenati (Bedřich Antonín Kolenatý, 1812–1864), zoolog, botanik, geolog, cestovatel, lékař, vysokoškolský pedagog a aktivní revolucionář roku 1848.

Spolek *Lotos* sdružoval nejprve studenty, doktory a soukromé docenty, kteří se zajímali o matematiku, fyziku, přírodní vědy, lékařství a další příbuzné obory. Okruh zájemců se brzo rozšířil o četné zástupce vědeckých kruhů, proto byl *Lotos* roku 1849 přeměněn na odborný a volně přístupný přírodovědný spolek.

V poslední třetině 19. století a zejména v první polovině 20. století patřili mezi jeho členy přírodovědci, lékaři, lékárníci, vysokoškolští a středoškolští učitelé a studenti, průmyslníci, obchodníci a obdivovatelé přírodních věd z Čech, Moravy a Slovenska, území Rakouska-Uherska, resp. Rakouska, Německa, Polska, Maďarska apod. Aktivní činnost vyvíjel až do roku 1945.

Jednací řečí spolku *Lotos* byla výlučně němčina, sdružoval proto především německé přírodovědce, kteří se scházeli k odborným i popularizačním přednáškám, besedám a diskusím, k experimentům a exkurzím, valným a výročním shromážděním a k volbám. Od roku 1851 spolek vydával vlastní časopis *Lotos*. Roku 1943 byl německými okupačními úřady z hospodářských důvodů zastaven.¹⁴³

Josef František Smetana byl jako uznávaný přírodovědec jmenován 2. listopadu 1849 dopisujícím členem spolku *Lotos*.¹⁴⁴

Není jasné, zda se Smetana na činnosti *Lotosu* podílel, případně jak. Jeho členství bylo pravděpodobně jen formální. Mohlo to být tím, že se *Lotos* v krátkém čase profiloval jako čistě německý spolek. Čeština nebyla užívána ani v publikacích, ani při přednáškách, což mohlo být pro Smetanu nepřijatelné. Dalším důvodem jeho nečinnosti mohly být problémy se zrakem, které mu znepríjemňovaly život po velkou část padesátých let 19. století.

¹⁴³ O historii spolku viz [Se], [Tě] a výroční spolkové zprávy uveřejňované v letech 1911 až 1942 v časopisu *Lotos*.

¹⁴⁴ Česky psaná jmenovací listina je uložena v [Ch-17]. Nese podpisy předsedy Leopolda rytíře von Sacher-Masocha, pražského policejního ředitele, a místopředsedy doktora Bedřicha Kolenatého.

Leopold rytíř von Sacher-Masoch působil mnoho let ve Lvově, kde se podílel na potlačování polského kulturního života. Roku 1848 byl přeložen do Prahy, svou práci policejního ředitele vykonával velmi svědomitě. Zajímal se o společenský a kulturní život Prahy, o umění, literaturu i vědu. Stal se prvním předsedou sdružení *Verein für Numismatik zu Prag*, které v Praze působilo v letech 1848 až 1873 a snažilo se především o osvětovou a popularizační činnost v numismatice. Brzy však vedení přenechal povolanějším odborníkům, novým předsedou se stal Jeroným Josef Zeidler, opat strahovského premonstrátského kláštera. Roku 1856 byl von Sacher-Masoch přeložen do Štýrského Hradce (Grazu). Zvlášť „spadeno“ měl na revolucionáře roku 1848, emigranty, obrozence, vlastence a svobodomyšlné lidi.

25. Přelom čtyřicátých a padesátých let

Po prohrané revoluci roku 1848 se situace v konzervativní Plzni rychle uklidnila, moci se opět chopily staré síly a nastolily bývalý pořádek. V průběhu druhé poloviny roku 1849 a první poloviny roku 1850 se objevovaly drobné šarvátky a spory mezi národní gardou a ostrostřelci a mezi Čechy a Němci. Dostaly se až na stránky plzeňských i celostátních novin.¹⁴⁵ Dokládaly problémy týkající se např. dvojjazyčnosti vzdělávání. František Denk se snažil vyvracet tvrzení, že Plzeň je vlastně skoro německá, že Češi za vše dobré ve své kultuře a hospodářství vděčí pouze Němcům, že zánik české kultury nebude vůbec žádný problém, neboť ji nahradí německá, která je rozvinutější a lepší. Německou stranu hájil Leonard Lenz, gymnaziální profesor dějepisu, který byl vášnivým propagátorem všeho německého.¹⁴⁶ Smetana se k těmto polemikám veřejně nepřidával, neboť měl opatem tepelského kláštera zapovězenou politickou činnost.

Smetana byl odpůrcem církevních „reform“ (které nakonec vyústily roku 1857 v přijetí konkordátu). Do svého zápisníku si roku 1849 zapsal nezvykle dlouhou, třístránkovou reakci nazvanou *List biskupům ve Vídni shromážděných k duchovenstvu*,¹⁴⁷ v níž kritizoval zpátečnické snahy církve, její pohled na revoluční události roku 1848, její vztah ke svobodnému rozvoji lidstva, vzdělávání a osvětě, její pojetí svobody apod. Obával se ryze negativní role církve v budoucnosti země, zejména její touhy po politické moci a majetku, propojení s konzervativním absolutismem apod. Kritizoval „reformu“ prováděnou vysokými církevními hodnostáři proti zájmu obyčejných věřících.

Smetana tak bezprostředně reagoval na shromáždění arcibiskupů a biskupů rakouských zemí, které se konalo ve Vídni od poloviny dubna do poloviny června 1849. Účastnilo se jej 35 vysokých církevních představitelů (z politických důvodů se nedostavili zástupci Uher a částí Rakouskem obsazené Itálie). Shromáždění rokovalo o poměrech v katolické církvi, o jejím postavení v *Rakouské říši* a o posílení vazeb s papežským stolicem. Jeho cílem bylo obnovit pozice církve, její moc a postavení v zemi, zastavit dopad josefínských reform a osvícenských idejí a zrušit výsledky revolučních změn a svobod, které přinesl rok 1848. Veškerá jednání byla uzavřená a tajná. V jejich závěru byl 17. června vydán biskupský list *Arcibiskupové a biskupové z Rakouských zemí ve Vídni shromáždění wzkazují věřícím svých diécesí pozdravení a požeňání od Boha Otce a Pána našeho Ježíše Krista* [HBo2], který následně otiskl Karel Havlíček Borovský v *Národních Novinách* i se seznamem všech 35 účastníků. V následujících dnech Havlíček v novinách veřejně a ostře kritizoval obsah biskupského listu i tajná jednání církve. Poukazoval na to, že nejde o sbor moudrých, mravných, zkušených, zasloužilých, věřícími uznávaných a vyvolených zástupců, ale v řadě případů o mladé muže z bohatých aristokratických rodin, které jim za-

¹⁴⁵ Pilsner Anzeiger 1849, č. 34 a č. 35, Pilsner Wochenblatt 24. 1. 1850, Národní Nowiny č. 7 a č. 15 z roku 1850.

¹⁴⁶ Lenzovy názory jsou kritizovány např. v článku [133].

¹⁴⁷ Viz *Zápisník od roku 1847*, který je uložen ve fondu [SJ], dokument č. 5927-83/15, s. 37–39.

řídily dobré, celoživotní, nepřilíš namáhavé, avšak lukrativní posty. Odmítal reformu církve prováděnou „shora“.¹⁴⁸

Smetanova touha po svobodě probuzená koncem čtyřicátých let zůstala nenaplněna. Dával najevo své zklamání, kritizoval státní aparát i církev. Jeho četné politické aktivity a neskrývané politické názory, účast na *Slovanském sjezdu* v Praze, práce ve *Slovanské lípě*, to vše vedlo k tomu, že upadl v nemilost. Za Bachova absolutismu byl pod policejním dohledem. Proti ostatním politicky pronásledovaným měl přeci jen určitou výhodu – byl členem řádu premonstrátů a byl tedy hmotně zajištěn. Kupodivu nebyl poslán do vyhnanství jako opat Reitenberger a ani z výuky na gymnázium v Plzni nebyl odstraněn. Někteří jeho dřívější přátelé se mu však začali vyhýbat, docházela na něho i udání. Jen několik věrných přátel zůstalo. Jeho zklamání z neúspěchu revoluce roku 1848, následného politického útlaku, potlačování české kultury a reakce bývalých přátel výstižně popsal Hugo Jan Nepomuk Karlík:

Nedočkál se nejrůznějších snah svých osvobození národního jazyka z okov, v něž jej nelaskavá sousedkyně národnost německá byla uvrhla. Když r. 1848 se na okamžik hvězda národnímu jazyku zastkvěla, byl Smetana ještě plný bujarosti a stál takměř v čele národního hnutí, a také pozdrav Plzně na slovanský sjezd do Prahy nesl. Že mu ta věc velmi zle byla vykládána, že mnoho, mnoho trpkých výčitek snášeti musil, a sice tím trpčích, čím jemnější cit jeho byl, když pochybovati může, jsa obeznámen poněkud jen s okolnostmi a poměry, v kterých Smetana živ byl. Naděje v rozkvět národního školství přiměla ho, že ten kráté přírodopis pro vyšší gymnasium sepsal, a k žádosti místodržitelství arithmetiku Močnickovu na jazyk český převedl.

Když se ale r. 1850 svoboda politická odvolala, a národnostem neněmeckým v rakousku zápas nastal smrtelný, počali se poznenáhla Smetany všickni stranit, kteří jej nedávno před tím za své orakulum byli považovali, bojíce se, aby obcujíce s ním nebyli za ultračechy, za zrádce rakouska, ba snad i za horšího cos prohlášeni a do černé knihy zapsáni. Tak se kruh jeho přátel očividně užil a ze všech starých ctitelů, nezůstal mu nikdo, krom několika duchovních. Smetanova bujará mysl od té doby zasmušovala se, a jen málo kdy, a to jen v okruhu nejsrdečnějších přátel, když píseň strun srdce jeho se dotkla, na čásek se povyjasnil. Smetana, který prvě zkvět národního jazyka v duchu milostně rozvíjeti se viděl a proto tělem duší se zasazoval stal se po tak smutném zvratu všech blahých nádejí pessimistau, on neviděl nic než zahynutí národnosti české, nic než poněmčení čechův, jako polabští slované se poněmčiti musili, a přece, když mu někdo domlouval, a budaucností ho těšil, poslouchal tak ochotně a dychtivě jako děcko, když se mu pohádka o zakletém princí vypravuje. Ale důvěra jeho v lepší budaucnost tak byla již oslabená, že téměř po každé podobnou rozprávku končival: „Dejž Bože; ale pochybuji.“¹⁴⁹

¹⁴⁸ O kritice Karla Havlíčka Borovského viz kapitola *Proti shromáždění biskupů rakouských* in [HBo3], s. 606–615.

¹⁴⁹ Úryvek je z Karlíkova nedatovaného a nedokončeného pokusu o sepsání Smetanovy biografie; list je uložen ve fondu [HK] karton č. 78, LP 5831-78/26.